

Začela se je odločilna doba sedanje vojne. Ves svet je postavljen pred neizbežnost, s katero se bodo začeli odvijati za vse človeštvo usodni dogodki. Ne smemo misliti, da obsežemo pojav te vojne le v njenem dialektičnem ustroju, predvsem ga moramo razumeti v njenem osnovnem smislu, prav za prav nesmislu. To važno ocenjevalno izhodišče pravi, da je vsaka vojna rušilno početje, ker izraža pomanjkanje ustvarjalnih moči v človeku in družbi. Današnja družba je v divji interesni borbi izgubila svoje konstruktivne sile v toliki meri, da ni mogla več zaustaviti usodnega poteka človeških strasti.

Prepričani smo, da je ta vojna v polnem smislu besede usodna. Ne samo da so se nekatera človeška vprašanja zapletla do skrajnosti, celotno življenje samo se je tako daleč zapletlo, da ga nobena pamet ne more več razplesti. Ljudje so obstali pred njim in se oprijeli zadnjega izhoda: sprostiti vse sile v gigantski boj na življenje in smrt, v apokaliptični proces uničevanja in iskanja kakršnega koli novega ravnotežja. Da bi do tega čimprej prišlo, so si osebni, narodni in mednarodni egoizmi zgradili miselne stavbe v obliki naturalističnih filozofij, ki naj grozoto vojne omiljujejo.

Taka totalna vojna je logični nasledek današnje družbe, ki se ni mogla povzpeti do tistih preosnov in do tiste splošne, vsestranske spremembe, po kateri žejja vse stvarstvo tega planeta. Najpomembnejše znamenje današnje moralne zblolenosti in duhovne izgubljenosti je dejstvo, da je Evropa segla raje po nedoumljivi vojni, ki ne more dokončno rešiti nobenega vprašanja, kakor da bi segla po edino potrebnih in koreniti družabni spremembi, ki bi vojno za vedno onemogočila.

Toda vprašanja o vojni ne bo rešil tisti, ki ga bo tako daleč poenostavil, da ne bo hotel upoštevati pravičnih razlogov za vojno in za to vojno posebej. Čeprav ne razumemo do dna zgodovinskega smisla žrtev, ki jih čas zahteva od evropskega človeka, vemo, da je vojna dejanska preizkušnja vseh njegovih sil. Tako kakor stvari stojijo, se mora sleherni duh opredeliti ne v smislu interesnega spora, ampak v smislu spora med tistimi, ki vojno docela opravičujejo, ker vidijo v njej biološki pojav in koristno krizo v rasti človeštva, in med tistimi, ki vojno sprejemajo kot sankcijo in sredstvo vesoljnega reda pravice.

Če nam je torej usojena tudi dejanska borba z nosilci vojnega uničevanja, s sovražniki naše zemlje in krvi, jo bomo sprejeli nase in jo skupno z ostalimi narodi razširili v borbo za popolnoma novo Evropo.

NOVA GOLGOTA

Črni dež na zemljo lije, lije.
Črne ptice letajo po zraku.
Črne zvezde sijajo na nebu.

Kakor da ni več noči, ne dneva,
ni pomladi več in ni poletja,
ni zelenja več in ni več cvetja,
ni veselja in ni ptičev speva.

Lije črni dež: vse je segnito.
Črne ptice žrejo sad in žito,
praznijo vse skednje in omare,
črne zvezde netijo požare.

Črne duše vstajajo iz gróbov
črne knjige sejejo po cestah,
črna pisma berejo nam slepim.

Kakor da ni vere več nobene,
ni zvestobe, ne ljubezni prave,
ni pravice več in ne postave,
ni device, ne poštene žene.

Črni dež na zemljo lije, lije.
Črne ptice letajo po zraku.
Črne zvezde sijajo na nebu.

Na vseh križih, kar jih je na svetu,
Kristu zopet krvavijo rane,
za izdane in za vse prodane
moli, prosi, kliče On k Očetu:

»Črni dež naj lije le na mene,
črnim pticam sam naj bom za hrano,
črne zvezde naj le mene žgejo.«

Prosi, prosi za ljudi Očeta,
za živino, cvet, drevo in hiše,
da jih zlo vse, kakor prah, ne zbriše
in da zemlja še ne bo prekleta.

Črni dež na zemljo lije, lije.
Črne ptice letajo po zraku.
Črne zvezde sijajo na nebu.

Črni dež Mu trga drob in dlani.
Črne ptice glodajo Mu grudi.
Črne zvezde pečejo, da udi
vsi otekli so Mu in ožgani.

Že telo je krpa le pri krpi.
Že brez kože noge so in rame.
Že oči ni več — in v prazne jame
teče voda. »Trpi še, še trpi!«

vpije, pljuje vanj drhal pijana,
rajajoč krog zlatega teleta.
V Satanu časti Boga očeta,
Um, Usodo, Silo, Sonce, Pana.

Črni dež na zemljo lije, lije.
Črne ptice letajo po zraku.
Črne zvezde sijajo na nebu.

Dalje lajajo skoz zrak granate.
Dalje rjovejo povsod topovi.
Dalje rušijo se v prah domovi.
Dalje žro mrličje vranov jate.

Krist na križu živ še, slep, vse gleda
in: »O Oče, dobrotljivi Oče,
še odpusti jim, odpusti!« joče
sladko, tiho vela že beseda.

Oče dvigne svojo belo roko:
razdelijo črni se oblaki,
zažarijo zopet sonca traki
na vasi, na njive, breg in loko.

Črni dež je zdaj srebrna rosa
Črne ptice angeli so zlati.
Črne zvezde bele so ovčice.

Rosa Kristu zdaj namaka lice.
Angeli izpirajo mu rane.
Vsako kapljo krvi, ki še kane,
ob nogah mu ližejo ovčice.

Onemela zdaj topov so žrela.
Padli biči so iz rok in noži.
Zacvetela roža je pri roži.
Ptica v zraku zopet je zapela.

Zašumeli so na polju klasi.
Zažarel je na ognjišču plamen.
Stari spet so se vrnili časi.

Krist pa gleda, gleda s križa milo.
Ve, da zmot ni konec, ne zločina,
ve, da večna zanj je bolečina
in da vse, vse bo se ponovilo.

LINO LEGIŠA

OB POTI

Deset let je minilo. Vračal sem se z juga, prav z drugega konca. Tam v Tržiču me je v vlaku toplo objela naša govorica. Kakor omama spreletava človeka to prvo ganotje, ves mehak sem bil, vsak naš človek se mi je zdel kakor iz naše družine. Prišel sem na naša tla. Nad borjači, za njihovimi zidovi, po ogradah, po Grmadi, povsod se je takrat pisala jesen. Hotel sem jo užiti do dobra, zakaj težko bo nazaj, če se enkrat odpravim iz svojega sveta, brez katerega si doslej nisem predstavljal življenja. In proč je bilo treba, če sem hotel živeti, kakor gre. Treba se je bilo odtrgati od te zemlje, na kateri bi človek tako rad ostal in ji pomagal.

Kakor da bi bili čakali, se je začelo. Pred vrati v sobe, pred borjačem, pred stranskimi hišnimi vrati, pred sosednimi borjači — povsod straže. Po sobi pretresajo perilo, knjige, pobirajo pisma, človek pa še tako neznanško zaupa v svojo nedolžnost, da se skoraj samo jezi. Strah in občutje zadolženosti sta lezla vanj že nekaj let, zadosti ga še nista prežela.

Tudi čez teden dni nisem verjel, da sem resničen grešnik. Morebiti je bila to mladost, ki je hotela vendarle končati z moro in začeti pravo, bolj veselo, tako dolgo pričakovano življenje, in zato ni mogla verjeti v nevarnost. Mati se je sesedla vrh stopnic na tla, pretresljivo jokala in vila roke, jokala, da očeta in mene nikoli več ne bo videla. Mene je grabil ta obupani, krčeviti jok in pogled nanjo, ki je bila na tleh tako majhna, tako pretresljivo neboljena, in grabila me je jeza, da joče na tleh pred njimi, da je tako brez potrebe zgubila vsako moč nad seboj. »Ne bodite neumni, saj se vrneva. Dajte

mi rajši par nogavic, če bo treba!« Ni čutila, kako trdo je bilo, kar sem ji rekel. Ni se pomirila; med obupnim jokom je vstala in mi jih kakor zgubljena prinesla.

Zvečer sem moral verjeti. Skoraj brez besed sva ležala z očetom na trdem pogradu. Zunaj je dil neskončen dež po kupih kamenja, nasutih okoli kamnolomov in delavnic. Noč se ni hotela premakniti. Klavrne misli so se brez nehanja motale in iskale ter se brez uspeha vračale v isti zamotani, obupno zavozlani klobec. In kadar so se vrnile in dokazale, da ni izhoda, da je zastoj vsak napor, da je v vseh upih, v vsem pričakovanju resničnega, polnega življenja in dela nekaj popolnoma pogrešnega in nezrelega, se je še bolj zgrnila neskončna tema in iz nje se je v možgane znova razlil gorjup razjedajoč strup obupa. Blodna, neznosna bolečina jih je hotela raznesti.

Ves svet je bil neskončno črna noč in v nji sta bila izgubljena dva človeka, ki iščeta vsaj malo upanja, da je bo konec.

Jutro je le prišlo. Prinesli so pas, kravato, vrvce za čevlje in dve zlomljeni vžigalici, ki so ju snoči pobrali iz žepov. Ko sem se opravił kot krščanski človek, sem pogledal. Saj nisva hudodelca, da prihajajo z okovi in jih natikajo na roke! Treba je verjeti. Vklénili so moje in očetove roke in oboje zvezali z verigo. Videl sem, za očeta je bilo to prehudo. Šli smo po nasutem kamenju na postajo, stopili v vlaku v oddelek, iz katerega so se ljudje preplašeno umaknili, in se odpeljali, da naju spravijo med tiste stene, koder človek meri sobo in tako pazljivo stopa preko desk, se vdaja nesmiselnim načrtom in upom in vendar ne more iz obupa.

Kras je bil tedaj ogrnjen v najlepšo jesen in s polbočja Grmade so žarele v pozdrav čudovite rdeče rože, škrlatni rej.

*

Vendar sva se vrnila. Od veselja sem prepeval in videl sem, kako se mati pri sebi smehlja, ko z nekakim ponosom gleda name, ki sem bil zaprt. Sonce je sijalo že bolj blede, po ogradah se je listje že osipalo, ali bilo je toliko sočnih barv, toliko razkošja, da človek ni videl, kako je ginevalo. Vse, kar je bilo hudega, se je zdelo, da je prešlo.

Ne, ni prešlo. Mati je pokazala na dve temni postavi, ki sta dostojanstveno korakali od spodnjega konca vasi. »Poglej, sem gresta, teci se skrit!« Saj nisem nič storil, in vendar sem se skril na mji ve. Na meni je bilo gotovo jasno zapisano, da sem kriv.

Kasno zvečer se je tihotapil sen, da bi zagrnil še zadnjo misel, ki včasih skoraj do polnoči ni hotela oditi. Spodaj od prve hiše je zabrněl avto, luči so švignile pod strop, se premikale, potem naglo udarile v drugi kot in avto je smuknil mimo nas z Goričce navzdol proti Kržadi in kdo ve kam v noč.

»Bog ve, kaj iščejo.« Sen se je zgubil, misel se je zavrtala znova in ni hotela odnehati.

Noč za nočjo prihajajo. Luči švigajo in plešejo pod stropom kakor pošasti. Včasih pride težak tovarnik, spusti prav spodaj pod vasjo dva, ki korakata ob njem proti nam, se ustavi vnovič na Goričci prav pred hišo, kjer stopita še dva doli, potem pa zavije po ozki in zaviti poti, koder ljudje ne vozijo na drugo stran vasi, ker je preozko in nerodno. Prav pod nami buta, se ustavlja, ne more speljati, pa se znova zaganja z divjim ropotom, ki pošastno odmeva med visokimi zidovi hiš in borjačev speče vasi.

»Čuješ? Spet gredo. Bog ve, če ne mislijo nas,« govori mati, ki jo je zbudil rohneči ropot. Računam, kaj bi oblekel, kako bi skočil zadaj skozi okno na latnik in od tam v vrt. Kaj pa, če so že tam spodaj? Moji možgani so kakor izpiti, te švigajoče luči, ta ropot, to skrivnostno korakanje jih mozga do dna.

Tako gredo dnevi in noči. Ne pustijo proč. Nič ne pomaga, če se premetavaš v postelji in stokaš, ko ti gine brez plodu čas in mladost, ko ti v brezdelju misli zgublajo smer in se prepuščajo tokovom dna. Kakor da te hočejo tako počasi ugonobiti. Ne smeš jim zbuhati strahu, ne smeš jim biti nevaren. Pa ti ne bodo dovolili, da se jim sam umakneš, imeli te bodo pred očmi in se kakor mačka igrali s svojim plenom.

V človeka polzi vse bolj in bolj občutje zadolženosti.

Tam v Trusovniku so nekaj našli. Že tretji dan nekaj stražijo. Nekaj je pogrnjenega; pravijo, da je vohun, ki so ga ustrelili. Tam je Brezno in Brešč pozna dobro svojo ogrado. On pravi, da granat tam ni. Potem pa bi granate tudi ne varovali. Pravijo, da je ubit nek visok oficir, ne naš. Veste, pravijo tudi, da so našli v kaverni orožje, ki je bilo pripravljeno za upor. Zdaj pa morda čakajo, kdo bo zbežal in se tako izdal, da je v zvezi z njim. Čudno je, nekaj mora biti, drugače ne bi bili noč in dan tam. Zdaj je mrzlo in tudi rosi neprestano.

»Tisti, ki bi se zbal, bi zbežal in se tako izdal.« Naslonim se z roko na zid in poslušam, kakor da se to mene ne tiče. Čutim, kako postaja zagatno okoli grla. Človek bi zbežal in se izdal, marsikdo, vem, bi zbežal, pa ne bi vedel, kaj je pod tistim plaščem. Orožniki se s sladkim smehljajem pogovarjajo z ljudmi. Hinavsko poizvedujejo, kaj menijo, kaj naj bi tam bilo. Morda je to samo zaradi preizkusa, toda taki preizkusi so prehudu, čisto ostrupijo ti kri in mozeg. Do kdaj jih boš mogel vzdržati?

*

Po desetih letih sem se vnovič vozil mimo Messine in Kalabrije. Spomnil sem se njenih divjih in pustih gora, ki segajo včasih tik do morja, da hiti vlak iz predora v predor in se včasih le med njimi ali med stebri galerije za kratko pokaže

sinja gladina. Spomnil sem se na mesteca, ki čepe kakor orlovska gnezda na strmih pečinah, na cvetoče oleandre, ki poganjajo iz skal, na čudovite mejice, ki tečejo ob tiru, na mejice rožmarina in toplordeče žarečih gorečnic. Še vedno sem imel pred očmi samotno postajo, kjer sta izstopili revna ženica in njena drobna punčka in se napotili po hudourniški dolini v svoje siromašne kraje. Dekletce je nosilo kakor mati ruto in v nji je bilo kakor stara izdelana ženica. Pot pred njima je bila videti dolga in na nji sta se vedno bolj zgubljali kakor zgubljeno znamenje tega zgubljenega sveta.

Nekaj toplega in zelo lepega je poleg vsega žalostnega ostalo v spominu na to južno zemljo. Zato bi bil rad vsaj malo stopil na njena tla. V Napoliju za to stvar niso bili natančni. Moral sem med njegove ozke ulice, kjer je videti vse: stare hiše, mala znamenja na zidovih, oglje in ribe in zelenjava, med gnečo se prerivajoči voziči, vpitje otrok, prodajalcev in žensk, ki spuščajo svoje košare po vrvi v prodajalnico na ulici — kakor čudovita pisana zmes, ki mora biti takšna in je prav takšna lepa. Tam ob stari univerzi je cerkev svetega Severina. Po njenih razpadajočih oknih, zidanih volutah in prekladah rase trava in poganja cvetje. Morda še nikdar ni bila tako žlahtna kakor zdaj. Treba je, da že prhni in daje hrano rastlini, da se zares ustaviš in pomisliš, kako čudovito in lepo je včasih tako samotno minevanje. Tam zraven je samostan, pred njim sedi žena s pohabljenim sinom, gori pa pravi plošča, da je tukaj Tasso prebil zadnja leta in si spričo večnega miru očiščeval dušo v premišljevanju nebeških reči in v delih krščanskega usmiljenja. Pod cesto je črno stopnišče, po katerem čeblija otroci, nekateri napol goli. V steni je znamenje z vicami dušami, ki vzdigujejo roke proti razpeli in angelom. Preprosti ogenj iz vic so malo modernizirali z žarnico. Nad vicami je še eno znamenje: okoli Marije je polno srebrnih src, obisti, nog, otrok — v hvaležen spomin za ozdravljenje. »O passagier che passi per questa via, alza gli occhi e saluta Maria,« te domače kliče in šele zdaj prav občutiš, koliko je prav za prav teh znamenj na zidovih, pod okni in na oglih, kako živo spadajo v to toplo, domačo podobo, v kateri se tako skladno družita žlahtna, očrnela in razpadajoča starina in pisano in neugnano današnje življenje.

Prevzemalo me je tiho veselje. Vem, ni bilo tako naivno razigrano kakor tiste čase, ko sem brodil po palermskih ulicah. Takrat me je objemala omama, če sem se prerival med reko, ki se je valila po Maquedi v prosojnem mraku, v katerem je nad glavami plavalo belo, močno dišeče jasmínovo cvetje, ki so ga ponujali prodajalci. Potapljal sem se v morje množice, ki se je magnetla na nočnih trgih, in prijetno občutil, kako sem sam del tega morja; se veselil prodajalcev, ki so s čudovito razkrečenimi usti in z divjimi, nerazumljivimi glasi slepo in

kakor odsotno vedno enako peli o svojem blagu; čutil svetlo veselje spričo jarkih luči, ki so svetile na sadje in na ljudi, pa vendar niso mogle pregnati črne teme, ki se je spuščala z visokih sten, prežala in se stegovala iz kotov in iz ozkih uličic, kjer je bilo še samotne svetilke strah. Nad gnečo, ki je na praznični večer zagatila tesno križišče, visi baldahin, ko da je iz pravljice. Zlati čopi in rese visé od rdečega žameta, visé v sami luči, ki jo sipajo oboki žarnic razpetih preko cest in ulic. Včasih pa zabredeš med tihe okraje, na temne ulice, kjer moraš previdno stopati, da se ne zadeneš ob speča, kakor mrtva telesa, da ne padeš v razrite jarke. Skrit prehod, ki ne veš, ali bi se upal vanj, te pripelje pod visoko okno, izbočeno iz tihe, častitljive hiše. Nad njim je kos neba, oblitega z rahlo, svilen mesečino, da te presune. Kakor za romantično zaljubljeno podoknico.

Tudi tam so častitljive stare cerkve in palače, ki jim poganja zelenje tik ob srednjeveških barvanih oknih. In prav zraven v tesni ulici lahko pogledaš skozi špranjo v čudovito jamo, kjer se bojuje nekaj žarkov svetlega dneva, da jih ne zagrne mrak, in kjer vendar živijo ljudje. Živijo morda skoraj prav tako, kakor so živel takrat, ko so se te stare palače v njih bližini postavljale s svojo viteško gospodo. Misliš, da se je od tedaj vse spremenilo, toda tu čutiš, da je v življenju še toliko starinskega diha in nekdanji časi so ti včasih kar blizu. Na modernem nabrežju pripoveduje možak večer za večerom star sicilski roman. Razvnema se, žalosti in veseli, kakor da je ta zgodba normanskih vitezov od danes, njegova zgodba. In ko stopiš od njega v zakriviljene ocrnele ulice, mimo vozičev, poslikanih s podobami iz svetega pisma in starih sicilskih zgodb, te toplo prevzema ta patriarhalna starina, to zlahtno, pisano življenje, ki morda nikdar ne bo znalo privzeti enolične obleke, kakršno natika in vsiljuje moderni organizirani svet.

*

Kakor da se je po tem toplém dotiku južnega sveta nekaj razjasnilo. Prišel je prostran dan, se razpel po mirnem morju tja do daljnega zaokroženega obzorja. Prišel je živahni mistral, nagrebenil valove, jim vzdignil svetle perjanice in jih podill v neskončnih množicah preko ravni. Morje se je čudovito razcvetelo. Med tem bujnim, razvihranim belim cvetjem, ki venomer poganja in hiti preko morske sinjine, plove ladja. Njeni boki odrivajo nove valove, ki se vzpenjajo, sločijo, naskakujejo v dolgih grebenih tiste, ki jih žene veter, da trčijo z njimi, se razpršijo v visokih grivah in se razlizejo. Skoraj vedno enaka je ta pisana igra, skoraj vedno enaki naskoki sil, ki v njih ne čutiš sovraštva in besa, marveč le razkošje moči in veselje nad gibanjem in bojem. Samo od daleč prihaja v misli, da se kakor vselej tudi danes v svetu tepo sile, da ohranijo posest in moč

nekaterih, da uresničijo sen svetovne oblasti ali da uveljavijo novo podobo družbe. Samo od daleč čutiš, da padajo v tem tako nejasnem, zapletenem boju, pod zastavami tako različnih in tolikokrat dvomljivih gesel ljudje, ki so imeli svoj sen, svoja velika pričakovanja, ki so morda hoteli napraviti nekaj velikega za svoj narod, prav za prav tudi za druge. Zdaj se je ta razjedajoča misel umaknila in čutim samo to, da se boju ne moreš izogniti. Vse življenje je boj. In včasih te mora obiti tudi občutek veličastnosti tega boja in zdravo upanje, da bomo vzdržali in prišli iz njega morda še očiščeni in na znotraj okrepljeni.

PIERRE-HENRI SIMON

DOMOVINA*

Naravno je, da vključujemo obrambo kulture v brambo domovine, kadar hočemo opravičiti vojno. V tem smislu bi bil patriotizem vzgib popolnoma duhovnega značaja, osebno in zavestno pristajanje na določeno obliko moralne kulture, ki je vrednejša od življenja. Pripomnimo pa takoj, da izpričuje ta kretnja tudi v primeru, če je sad prevare, proti klevetnikom človeka vsaj to trdno dejstvo, da korist ali strah nista glavni gonilni sili človekovega življenja: če hočemo doseči od človeka najdragocenejše napore, se moramo obrniti na njegovo poslednjo silo, na uvidevnost duha.

Takega pojma kulture, bodisi v francoski ali nemški obliki, se niso nikdar toliko posluževali kakor za časa zadnje vojne. Toda četudi ga je bilo mnogo česče najti pod peresom časnikarjev in v rečenicah govornikov kakor v ustih vojakov, je vendar neizpodbitno, da sta že v zadnji vojni ideja brambe kulture pred barbarstvom —

— pomagali ljudstvom, da so laže prenašali trpljenje in laže delala grehe vojne. Ljudje kakor Barrès, ki so svoje sile porabili v to, da so določevali temelje stvarnega zemeljskega patriotizma, so neprestano in v liničnih oblikah povelečevali pravično vojno; in zanimivo je bilo gledati te mistične nacionaliste, katerih miselnost je prav gotovo pognala iz nemške filozofije, kako so strahoten spopad dveh velikih in krvavečih ljudstev prelagali v vzvišen in idealen spor med kartezijskim razumom in hegelijanskim romantizmom. Maurras in njegovi učenci, ki niso bili tako naivni, pač pa doslednejši v svojih načelih, so se mnogo preudarneje posluževali idealističnega slo-

* P.-H. Simon, znanec z ljubljanskega kongresa Pax Romane in star prijatelj »Dejanja«, nam je dal na razpolago sledeči sestavek.

varja, in to vedno takrat, kadar so rabili kako izmišljotino; zato pa so stalno zoperstavljali germanstvo in latinstvo kot dve zgodovinski sili, od katerih naj bi prva urejala barbarski kaos Azije, druga, utelešena predvsem v Franciji, pa naj bi branila najdragocenejšo pridobitev zgodovine, zahodni humanizem.

Na ta način bi imela vojna tisto opravičilo, ki bi ji ga duh slučajno zgradil. Toda kako je to mogoče? Kako bi mogla biti usoda kulture odvisna od slučajnega izida neke bitke? Res je, da zahteva najbolj razmišljujoča delavnost tega življenja vsaj najnižjo mero miru in telesne varnosti; in vojak, ki bedi na nasipu, si lahko domišlja — če mu je seveda dano misliti —, da je v službi duha. Toda ta služba je povsem neposredna in slučajna: zadeva splošne pogoje kulture in niti najmanj ne vpliva na smisel in veljavnost kulture; v kulturi šteje le bdenje pesnika, modroslovca, umetnika in zakonodajalca. Ta resnica je tako velika, da se more neka kultura rešiti celo iz svoje notranje moči in lahko preživi narod, v katerem se je najprej zakoreninila; tako si je Grčija znala osvojiti svojega zmagovalca, pa tudi Rim, ki so ga preplavili barbari, je vsilil zavojevalcem svoje zakone, svoje šege, svoj jezik in svoj duh.

Tudi danes, ko nas je krvava usodnost Evrope vrgla v blato bojnih poljan, ni verjetno, da bi strastno prisluhnili dialektičnemu junaštvu razlagavcev prava in prerokov zahoda, saj smo lahko po mili volji premišljevali o njih in spoznali njih ničevost. Ne dvomimo sicer tako daleč, da bi v razmerju do vesoljne ideje o človečanstvu pripuščali enakovrednost vseh kultur, kajti verjetno je, da francoska kultura v svoji umstvenosti in svobodoljubnosti ter človečnosti prekaša nemško kulturo, ali da latinstvo prekaša germanstvo, če se hoče kdo naslanjati nad abstrakcijami. Toda kaj naj sklepamo iz te premoči? Če naj pride med njunima miselnima načinoma do spora in zmagovitega razpleta, potem je jasno, da se mora to zgoditi v dialektičnem, ne pa v strateškem redu. To bi bila lepa kulturna metoda, ki bi nas z njo spravili do medsebojnega pobijanja samo zato, ker na različne načine dojemamo svet.

Ne, kultura ne leži v muhavosti bitk, zato tudi naj ne bo njih pretveza. Njeno glavno svojstvo leži v odpiranju duhov, v njih navajanju do tega, da sprejmejo, česar niso sami zasnovali; zato ne more porajati medsebojnega nasprotja med narodi, kakor jih ne more med osebami. Ali zaradi tega nagiblje različne duhove k istemu mišljenju? Ne, kajti kultura ni snovnost, ki bi se vsi trgali zanjo, ampak svetloba, ki se je različno udeležujemo. Ali morda potemtakem nagiblje duhove v nasprotni smeri? Lahko, toda v najhujšem primeru se zgodi le to, da se nikjer več ne srečajo; vendar jih v njihovi različnosti tudi vzgoji, da si te razlike odpuščajo. Edine ideje, ki najsilneje zoperstavljajo človeka človeku, so verske ideje, kadar nasto-

pajo v političnih oblikah, in politične ideje, ker predstavljajo koristi; toda ravno kultura naj človekovo misel učinkovito usmerja preko koristnosti.

Toda čeprav je domovina le prigodna oblika naše duhovnosti, je vendarle potrebna opora našemu telesnemu življenju, in že to dejstvo bi ji celo pred duhom samim v dovoljni meri podelilo nedotakljivo dostojanstvo. Ko je Barrès prekoračil trideseto leto in končal kratko anarhistično dobo, se je priključil podobnemu pojmovanju, pozitivni in naravni ideji domovine, — in znano je, kakšno mogočnost je znala spretno zastrta ubranost njegovega lirizma podeliti tej nehvaležni snovi. Za časa Dreyfusove afere so se mladi meščanski razumniki, ki so z monoklom in cvetico v gumbnici radi razkazovali svoj razočarani cinizem, navduševali za to nacionalistično miselnost, kjer so se spajali Comteovi in Darwinovi vplivi, potem ko so preboleli Taineove in Bourgetjeve. Ugotovili so, da je najnotranjejši in najosebnejši del našega jaza sestavljen iz vitalnih nagonov in verovanj, ki so jih naši predniki ustvarili v stoletnih borbah, iz navezanosti na rodno zemljo in iz priličevanja dušeslovnemu tipu rase. Po njihovem mnenju se bliža posameznik svojemu vrhuncu in se izpolnjuje v svoji polnosti, kadar misli in ravna po duhu in koristi svojega naroda. Zato je univerzalno resnico in absolutno pravičnost treba prepustiti univerzitetnim neumnežem, za pravega Francoza pa je le ena resnica, francoska resnica, in ta resnica pravi, da je treba misliti s svojimi mrtvimi predniki, kajti za dediča je pravično le to, kar varuje in poveljuje dediščino.

Toda četudi se nam danes kažejo pošastne moralne posledice teh misli, pa le ni vse tako slabo v osnovnem načelu tega nauka, ki je ob svojem času deloval ponosno pa tudi koristno, posebno proti razkrajajočim blodnjam domišljavega intelektualizma. Prav je bilo, da se je proti idealizmu logikov postavila na svoje pravo mesto zavest o resničnih pogojih življenja, da se je abstraktno bistvo človeštva stvarno doživelo kot zemljepisna in zgodovinska danost in da se je živ človek, rojen iz očeta in matere, zakoreninil v naravnih družbah. Toda napačno je bilo, da takrat, ko je nacionalizem zopet našel zemeljske temelje patriotizma, ni ustvaril nič pristno duhovnega in je tako ostal tostran človeškega. Kajti s tem, da so proglasili narod za pojav kolektivne biologije, in rekli, da sta njena glavna zakona vztrajnost in rast, so skupinsko sebičnost postavili za moralno načelo. V tem smislu je nacionalizem bil naturalizem in neprijetno je, da tolikim kristjanom, ki jih je zapeljalo dejstvo, da so ti nauki bili na zunaj zvesti veri in obredom, ni prišlo na um, kako jih vodijo od pridige na gori do zakonov džungle. Po Barrèsu je narod življenjsko tem odličnejši, čim bolj izviren je njegov način občutevanja sveta, toda

to se pravi duhovnost znižati v čustvenost, v čemer je stalno grešil ta ljubezniivi mojster.

Tako je domoljubje začelo bledeti v ideoloških oblakih, ker so ga hoteli preveč zakoreniniti v fiziologiji. Danes pa že slutimo, da ga je treba postaviti — ravno zato, ker je po svojem bistvu človeško čustvo — med tisti dve ravnini, kjer se s socialnega zreljšča razodeva dvojnost naše narave. Narod je manj, prav za prav nekaj različnega od duhovne sile, sicer bi mu zaradi obrambe ne bilo potrebno posluževati se oborožene sile. Obenem pa je več od ljudstva, ki hoče živeti na zemlji svojih prednikov, sicer bi njegova narava ne bila različna od narave navadnega plemena. Zato pod pojmom naroda ni razumeti le njegovega gospodarskega obstanka, niti samo volje po stalnem političnem položaju, ampak predvsem dejstvo, da je sredi pogojev svojega časnega bitja in žitja poklican iz njih in da izpolni to poklicanost, ki sega proti večnim smotrom duha. Če na ta način postavimo pravično definicijo naroda in rečemo, da je narod ljudstvo, ki hoče človečnostno živeti na svoji zemlji, potem ta zahteva po človečnosti sama neposredno razvrednoti nacionalistično mistiko, kajti narod in celo domovina — ki je njegov moralni izraz — izgubita z njo svojo absolutno veljavo in smotnost ter se povrneta v svoje pravilno podrejeno razmerje do posameznih oseb, ki ga sestavljajo; tako postane narod spet to, kar je v resnici, sredstvo za doseganje blagra človekove osebe.

Na tem mestu moramo omeniti nekaj zelo enostavnih misli, ki kljub svoji razvidnosti rade padejo v pozabo. Človekova zemeljska usoda je družabna, nobena kultura ne more živeti izven dejanske skupnosti v času s tistimi, ki so delali in ustvarjali pred nami, in v prostoru s tistimi, ki živijo in trpijo istočasno z nami. Ko bi že v teku svojega najpreprostejšega dneva mogli prešteti vse to, kar dolgujemo družabnemu redu, in vse to, kar smo si izposodili od kulturne glavnice, da si omogočimo življenje, bi našeli skoraj v celoti vse, kar zadeva naše telesno življenje. Če pa hočemo izmeriti to, kar dolguje naše notranje življenje dvojnemu družabnemu življenju, običajem in zakonom, potem zadostuje ugotovitev, da se povprečna morala posameznikov lahko neverjetno zniža, kadar se ta družabni okvir čeprav za trenutek zlomi pod kakim zgodovinskim viharjem. Zato razmerje med družbo in osebo ni podobno razmerju med tezo in antitezo, ampak razmerju med pogojem in učinkom; poudarjam pogojem in ne vzrokom kajpak, kajti duhu je lastna svoboda, duh pa nima drugega počela od diha ustvarjajočega Boga. Kdor torej reče družba, reče avtoriteta, disciplina, hierarhija in na koncu koncev država. Vprašanje je le, če se država sme postaviti na kozmopolitsko ravnino, če se svet more urediti kot en sam državni narod, ki bi posamezni narodi bili njegove

province, če bo človeški rod končno postal eno samo mednarodno občestvo, da povzamem sicer čudne besede sloveče preokbe. Če se bo to zgodilo, potem ne vidim več dovolj velike zgodovinske vloge, ki naj bi jo igrala moja domovina, da bi bilo vredno ubijati se in umreti zanjo. Če pa do tega ne pride, jo moram spoštovati in braniti kot naravni izraz združevanja, ki je na koncu koncev potreben pogoj, da se človečnost izpolni v milijonih in milijardah oseb.

Podoba je, da smo se dotaknili najgloblje razlage domovine. Bistvo domovine ni v kulturi, v modroslovni ali pesniški predstavi sveta; domovina ni samo zemlja, skupna očetnjava in rodovitna maternica rodu, ona je v enostavnejšem in stvarnejšem smislu organiziran narod, država. Za določeno človeško skupnost, ki so ji za njen razvoj dane določene etnične, politične in kulturne okoliščine, pomeni celo edino pravilno in v celoti naravno uresničenje države; odtod njeno dostojanstvo in v nekem smislu njena moralna nujnost.

Če bi v resnici bilo verjetno, da notranje gibanje zgodovine teži v izenačenje človeškega rodu, potem si ga niti najsilnejši optimizem ne more zamisliti izven okvira držav. Praktična potreba pa pravi, da ne smemo v neskončnost zapletati upravnih vprašanj in da moramo pustiti področjem avtoritete njihovo oblast in gibčnost. Iz tega jasno sledi, da ne smemo postavljati prevelikih prostorninskih in plemenskih razdalj med vladajoče in vladane. Zgodovinsko izkustvo kaže s precejšnjo pravilnostjo, da se imperiji, ki jih je umetno zgradila zavojevalna volja posameznega človeka ali ljudstva, ne ustvarjajo dolgo časa pritiskom od znotraj in zunaj, ki se skoraj redno javljajo: tistih nekaj let miru, ki jih imperiji dajejo ljudem, ne odtehtajo krvavih vojn, ki jih porajajo, in krvavih revolucij, ki jih razrušujejo. Ravno tako bi se zgodilo z vesoljno državo, če bi hotela vsrkati vase vse politične sile sveta. Kakršna koli prihodnost se torej snuje v območju te mogočnosti, vedno ostane eno dejstvo določeno, trdno in za primer, ko bo usoda zahtevala od nas tudi dejanj, tudi neizbežno: to je dejstvo naroda.

Tu pa se javlja ugovor, pred katerim se moramo ustaviti, čeprav vzbuja najprej pohujšanje, ker brezobzirno zadeva ob na videz najtrdnejšo moralno tradicijo. Priznati smo že morali, da nam politični red predstavlja potreben pogoj za razvoj oseb in da ga je današnji dan mogoče uresničiti le v okviru državnega naroda.

Tako modrujejo pripadniki smelega logike, duhovi, ki so se osamosvojili vseh podedovanih predsodkov. Toda nikar ne mi-

slimo, da se teh modrijanov odkrižamo že s tem, če jim obesimo na hrbet napis: strahopetec ali izdajalec. Njihov zagovor pasivnosti je bolj ali manj tesno spojen s krščanskim naukom, z integralno razlago nauka: ne ubijaj, počiva pa na netočnem pojmovanju človekovega življenja. Tudi v tem primeru je treba ugotoviti zmoto, ne pa se prehitro vdati čustvenim navadam, ki povzročijo, da obsodimo tako mišljenje kot absurdno. Ali ni nasprotno največja absurdnost, če kratko in malo sprejmemo vojno moralo, kakor da bi vojna bila dobra rešitev, kakor da bi nikakor ne bila težja in dražja od trpljenja, ki naj bi ga celila, in od škode, ki o njej trdi, da jo zadržuje? Le tisti se imajo z vso pravico za pacifiste, ki z vojno nimajo nobene zveze, ker ne priznavajo nobenega veljavnega vzroka, da bi segli z roko po meču.

Toda ravno to je vprašanje, če je za človeško skupnost, živečo v pravi zemeljski združbi, mir zares absolutna dobrina ali drugače povedano, če lahko imenujemo mir tudi tisto krivično stanje, ki ga je mogoče tiransko vzdržati in ki človeka zadušuje. Če trezno premislimo, uvidimo, da je nemogoče zgraditi človeško politiko na načelu: raje vse kakor vojno. Narod, ki bi to vodilo zabičeval svojim otrokom in ga razglašal pred svojimi sosedi, ne bi mogel niti rasti niti ustvarjati niti živeti. S tem, da hoče svoje sinove videti raje zaslužnjene kakor mrtve, še ni rečeno, da jih bo ohranil žive, kajti tuji vladar jih bo bodisi povedel pod svojimi znamenji v boj za svoj imperij, bodisi jim bo v miru samem odvzel bistvene javne svoboščine ter s tem razčlovečil njihovo življenje.

Kazno je namreč, da velja tale zakon: odvzem neodvisnosti ne povzroča le neznosnega družabnega stanja v narodu, marveč vodi dokaj naglo v razkrojevanje oseb. Nič ne pomaga, če je takrat policija na pravem mestu, če je na ulicah red in če gospodarstvo uspeva; nad ljudmi vseeno leži težko občutje in na vseh področjih se zdi, da pojemajo ustvarjajoče sile, določno je čutiti, da tajni in vendar bistveni pogoji družbe niso izpolnjeni. Morda bo kdo dejal, da leži vzrok nerazpoloženosti in vznemirjenosti, ki se v njih izčrpujejo zaslužnjene manjšine, predvsem v bolestnih ideoloških domišljijah in da ustvarja pravo pravcato srečo ljudstvom tisti, ki trga iz njih narodno idejo in domoljubno čustvo. Toda to bi lahko porekel takrat, če bi bilo res, da se svet lahko zgradi na temelju zgolj logičnih načrtov, to je v primeru, da si lahko odmislimo posamezne, življenjske in neuničljive resničnosti kot jih v teku stoletij sestavljajo zemlja, življenjski prostor in človeški pogum. V tej točki imajo brez dvoma prav tradicionalisti in jim tega ni mogoče zanikati. Če se na eni strani motijo, kadar izkazujejo dediščini svojih prednikov malikovalno češčenje — opravičujoč vse, kar je, z

razlogom, da je že bilo — pa imajo na drugi strani prav, ko štejejo med pogoje družabnosti politične ustanove, dušeslovne ustroje in moralno območje, kakor jih je ustvarila skupna zgodovina. Kadar je stvar taka, je narodno občestvo vredno, da ga branimo v njegovi celotnosti, razen če ne izvaja več pravilno svojega človečnostnega opraviła. In takrat vojaška dolžnost ni čisto nečloveška.

V glavnem moramo znati krmariti med napačnim partikularizmom, ki podeljuje bolj ali manj slučajnim biološkim in zgodovinskim proizvodom božansko bitnost, in med napačnim univerzalizmom, ki jim odreka stvarno resničnost v imenu zgolj razumske zasnove veselja. Res je, da narodi takrat, ko s pomočjo določnih rasnih, kulturnih in narodnih pogojev hodijo vsak po svoji poti, težijo obenem po skupni vesoljni miselni zasnovi o človeku in po uresničitvi pravičnega svetovnega reda. V tem smislu je Péguy pravilno mislil, da vsak narod predstavlja poslanstvo: niti enega ni, ki bi ne imel določenega prostora in naloge v zgodovini; niti enega ni, ki bi ne bil poklican, da uresniči v času svoj delež večnega načrta. Od tedaj naprej je ljubezen do domovine lahko ljubezen do določene gmotne ter politične dediščine in to dejanska ljubezen: v nerazdeljivo enoto združuje izpolnjevanje posebnega, nepopolnega, toda v stvareh zakoreninjenega reda, se pravi zaokroženega občestva, in teženje proti vesoljnemu in resnično človeškemu redu, kamor nas dviga duh, čemur se pravi človečnost v pozitivističnem jeziku in kraljestvo božje v krščanski molitvi. Resnični patriotizem nagiba moje čelo nad pepel mojih mrtvih, nikdar pa mi ne zadržuje ali prepoveduje moje sodbe o njih. Njih življenjsko delo se mi ne zdi docela nedotakljivo, ker je izšlo iz nepopolnega in grešnega človeka, in njih življenjska pot me navdušuje le toliko, kolikor vidim, da je usmerjena proti zvezdi, ki gori na visokem nebu moje zavesti.

Tako se torej domovina uvršča pred kulturo zato, ker se domovina najjasneje razodeva kot vsota zgodovinskih pogojev, ki določeni skupini ljudi, povezani v času in prostoru, omogoča sodelovanje pri izpolnjevanju njihove človečnosti.

SPREMEMBE

Junijske sobote popoldne sem se po daljšem času spet vračal domov. Odločil sem se bil za bližnjico. Na strmi poti, ki je od nje kar puhtela popoldanska vročina, me je sonce žgalo naravnost v tilnik. Bukova in jelova senca tu in tam ni nič zalegla. Po prisojnih mejah je bilo s poti videti rdeče jagode, pa se mi ni ljubilo do njih. Ponekod so se parile na soncu trske, da je dišalo daleč okoli po smoli in jelovem lesu, in ta značilni poletni vonj gozdov mi je bil edino osvežilo. Orehi po leskah so bili že nekoliko sajasti in otroci so jih že načenjali. Na taki vroči poti me je dohitel gospod Cesar, ki sva se nekoliko poznala, čeprav ni bil iz naše vasi. Ta Cesar se je pečal z lesom, imel je gostilno, bil je mesar in zadnje čase je tudi pošiljal gonjače in tihotapce s svojo živino preko meje. Podkovani čevlji so mu čvrsto tolkli po kamenju, in če si mu pogledal v telo, ga je bila tudi povsod drugod sama čvrstost. Sicer so govorili, da si je bil v mladosti zaradi lahkomišelnosti in drugih zablod skoraj zapravil zdravje. Toda, ker je sklenil še malo živeti na tem svetu, si je pomagal na zelo učinkovit način. Kadar je zaklal teleta, je z dlanjo prestrežal njegovo kri in jo še toplo pil. Tako ga je telečja kri obdržala pri življenju, ga zredila, med tem časom pa je tudi obogatel. Cesar je postal torej res nekakšen cesar v tem smislu, da so se ga bali tisti, ki so bili od njega odvisni, pa tudi marsikdo drugi.

»No, bo kmalu kaj iz tebe?« je rekel in si odpenjal suknjič. V tej sončni peči je bil videti ves kakor kuhan. »Nič ne vem,« sem odgovoril in opazoval njegov okrogli nos, ki se je tako potil, da mu je stala na njem kapljica pri kapljici. »Vi mladi ljudje ste čudni. Zelo slabo je naloženo tisto, kar nosite pod kapo. Veliko stanete, pa zelo malo koristite. Kaj ni res tako?« Moral sem mu pritrditi. Modri mož je imel pravično misel. Toda ko sem tako koračil ob njem, sem se moral spomniti na Matijo, njegovega tesarja, ki je vse vedel, kje ta Cesar kaj kupi, kako plača, koga odere in druge take njegove čednosti. Molčal sem, ker s takim cesarskim človekom pogosto nimaš dosti govoriti. Zato se je on potrudil biti zgovoren. »Včasih je bilo drugače. Kdor je kaj vedel, je tudi nekaj pomenil.« Odkimal je z glavo in ugotovil: »Svet se je spremenil.« Nato se mu je utrnila potna kapljica od nosu. Vselej, kadar sem se vračal domov, sem imel v mislih to besedo. Kaj se je spremenilo, odkar nisem videl teh krajev in ljudi? Kaj je novega? Zato mi je tudi zdaj ta beseda ostala v ušesih. Tudi za Cesarja se je svet spremenil,

vendar se je, mislim, zavedal, da samo v njegov prid. »Danes je tako, da ti pokradejo izpred ust, če pustiš,« je pristavil. To je bila zanj poglavitna izprememba.

Pot se je prevesila nizdol. Iz doline je završalo kakor iz panna. Zableščale so se strehe, okna so se ponekod ščemeče zasvetila. Nato sva šla molče, dokler nisva prišla v ravnino. Tu pa se je on poslovil, ker je moral še po nekih opravkih zaradi živine ali lesa. Vrag mi ga je pridružil le toliko, da mi je puhnil v glavo misel o spreminjanju, ki ga je tudi Cesar po svoje opazal.

Malo preden sem prišel do hiš, mi je prišla nasproti Jurečka. Pozdravila sva se in govorila. Toda ves čas se mi je zdelo, da ima nekaj čudnega v obrazu. Zdelo se mi je, da ji gleda iz enega očesa nekaj mrzlega, mrtvega in obšel me je čuden občutek. Nato je rekla: »Nikar me še ti tako ne glej!« Obraz ji je bil čudno zastrt, pokrit z žalostnimi mrakom. »Kaj pa je takega?« sem vprašal. »Saj vidiš,« je rekla tiho, »ob oko sem.«

Res sem videl, »kaj je takega«. Eno oko je imela stekleno. Pogledal sem v njen mladi obraz in bilo je v resnici nekaj strašnega v njem. »Trska mi je izpod sekire zletela naravnost v oko. Saj mi ni preveč hudo, samo otroci se me nekam bojijo.«

Tako kot je bilo z Jurečko ali nekaj podobnega, je bilo tudi pri marsikaterem drugem človeku, samo da je kazal kakšno drugo posebnost, ko sem ga po dolgem času spet videl. Bilo je tako, kakor bi na vseh glodala skrivna uničujoča sila, jim rezala v obraze, jih grbila in krivila, jim tresla noge in jim uničevala dušo.

Redka je bila sprememba, ki je bila drugačne, veselejše vrste.

Doma ni bilo v vsej hiši nikogar. Sonce se je upiralo v dvorišče, okna so bila zastrta in opazil sem, da je golobnjak prazen. Mir je objemal vse, poletni mir zavešenih sob, ki ga moti le ura ali brenčanje muh po šipah. Obhodil sem vso hišo, nazadnje sem zlezel celo na seno. Novo seno mi je zadišalo nasproti, pravkar pokošeno v lazih in dolinkah. Tudi hlev je bil prazen, najbrže so kje pasli. Pogledal sem preko plotu na drugo stran. Vse se je kopalo v sončni pripeki, stene, kameniti tlak, strehe, od vsega je puhtel migetajoč dih vročine, ki je zalival in preplavljal vas.

Na drveh ob plotu je sedel stari Sedlar, dremal in se še v spanju tresel.

Bil je nesreča za vso hišo, odkar so se mu odpirala na nogah uljesa in gnojne rane. Kinkal je tako, da mu je glava zlezla skoraj med razkrečena kolena, kakor bi nekaj prav napeto gledal. Tako je že dolgo posedal dan za dnem, leto za letom. Nekje si je prehladil noge. To se mu je vračalo zdaj tako, da je moral poslušati vsak dan stokrat, da ni za nobeno rabo. Na ta način

je preživiljal svoj pokoj. Nekoč je hodil na lov, bil je izobražen gospodar, postavil je novo hišo, zdaj pa so se za vse to le zadirali nadenj lastni otroci. Sprememba je bila sicer že stara, a vsak dan bolj vidna.

To pa posebno takrat, kadar je odvil svoje noge iz ovojev, zelenkastih od gnoja, in jih nastavil usmiljenemu soncu, da je vleklo iz njih gnoj, kakor Job na svojem gnojišču. Bil je vedno bolj neokreten, da si ni mogel niti več odpoditi muh, ki so ga nadlegovale in sedale nanj. Njegovo sončno poletje, ki si ga je želel, je imelo to nesrečo, da ga je v tem času vedno spremljal brenčeč roj muh. Glava se mu je vedno tresla, odkar jo je dobil po njej. Kajti pri nekem delu je njegov lastni sin po nesreči zamahnil po njegovi glavi. Sicer se pa vedno dobi kdo, da drugega udari po čelu in opravi tako usodi potrebno delo, ki spreminja ljudi v smislu zemeljskih zakonov. Vsi jih dobimo kako po glavi.

Sedlar je končno kinknil tako globoko, da bi se bil skoraj prevrnil. Zdramil se je in tedaj sem ga pozdravil. Nekaj časa se je smehljaj in me samo gledal, podoben otroku, ki si ne more sam pomagati. Bil je že tako otrdel, da so mu predrzne kokoši brez skrbi pozobale kruh iz rok, ko ga je počasi nosil v usta.

»Kako se vam godi?« sem vprašal po starem. »Dobro, zdaj, ko je sonca dovolj.« Sonce je bilo njegova prva dobrina. Čim bolj izgoreva takim bitjem njihova moč, tem bolj silijo na sonce. Nekaj časa je žalostno gledal, nato pa rekel: »Marička je pa umrla.« Tudi te besede je povedal tako, kakor bi jih povedal otrok. Marička je bila njegova hči, ki je izmed vseh najlepše ravнала z njim. Bolehala je za neznano boleznijo, vedno bolj je bila suha in vedno bolj lačna. Toda jetika to ni bila. Nazadnje jo je vzela pomlad. Rekla je: »Kaj pa čem, taka kot sem, na tem svetu!«

Sedlar me je pogledal z vlažnimi očmi. »In prikazala se mi je tudi.« Videl sem, kako ga to prepričanje, da se mu je prikazala, napolnjuje s čudnim veseljem.

»Prišla je ponoči. Smejala se je in rdeča je bila, kakor takrat, ko je bila še zdrava, oblečena kakor nevesta. Vsa je bila nasmejana in rekla mi je: 'Zdaj se mi dobro godi, nič ni treba skrbeti zame.' Še za maše ni nič rekla.«

Spomnil sem se, kako sem ji še lani tresel slive, ki so padale z vej kar na njihovo stran. Imela jih je polna usta in jih trla z zobmi s tako slastjo, da sem jo občudoval. Zdaj pa se je spremenila v zadovoljno bitje, ki se mu dobro godi in ni treba nič skrbeti zanj. Sprememba, ki si jo je izbrala Marička, je bila torej sprememba na bolje.

Pustil sem Sedlarja, da je spet zadremal. Počasi sem odšel med hišami. Kokoši so brskale po dvoriščih in se zakopavale v

prašne luknje. Le malo več je bilo odprtih. Štefè je pred bajto, ki je bila vsa špranjasta in odprta vsem sapam in prepihom, varoval otroke. Bil je dober in preprost možiček, ki je hodil na delo k Cesarju in premetaval njegov les. Rekli so mu »lahkoverna strina«, pač zato, ker je pestoval in ker je vse verjel.

»No, kaj je novega, Štefè,« sem vprašal. »Je grm že znova pognal?« Otroka, ki ga je pestoval, je postavil na tla in vstal. »To so sami jeziki naredili,« se je jezil in se lagal. On se torej ni spremenil, vsaj s te strani ne.

Kar se njegovega grma tiče, je bila stvar tako zabavna, da se ji je vse smejalo. Kazala je tudi prav jasno, kako se lahkovernost in praznoverje ne dasta odpraviti.

Nekega zimskega jutra je šel zelo zgodaj na delo. Svetil mu je še zadnji krajec, tako zgodnja ura je bila. Tedaj se mu je zazdelo, da vidi koračiti vzporedno s seboj postavo, ki nosi na hrbtu nekaj težkega. To se mu je ponavljalo vedno isti čas in vsak dan. Pognalo mu je grozo v lase. Nazadnje ni mogel drugače, kakor da je raztrosil svoj strah povsod, razburil vas in zanetil strašno radovednost. Njegova žena se je zbala zanj in v tem strahu iskala pomoči. Odločili so se za ogled čudnega pojava ob uri, ko se pusti videti. Tako je Štefè vodil svojo ženo, nekaj vernikov in nekaj dvomljivcev v temi na nesrečno mesto. Tam pa se je po dolgem gledanju odkril le skrotovičen grm, ki je koračil s Štefetom, ker je Štefè koračil okoli njega. Grm je povlekel za nos vso trumo, osramotil Štefeta in mu napravil zadnji ostanek dobrega imena. Iz maščevanja je ta nesramni grm nekdo posekal. Štefè ni vedel, kdo je to storil.

V tem se na žalost ni nič spremenilo: lahkoverni ljudje se še vedno pustijo vleči za nos, pustijo komur koli, da jim mešetari z lažmi, z obljubami in celo za življenje. Če ni drugače, nasedejo grmu, kakor je to storil Štefè.

Odšel sem ob vodi in zavil med vrtove. Izza meje je prižvižgal Rajdek. Žvižgati je znal s takim tenkim glasom, da se ti je zdelo, da slišiš kosa. Kapo je nosil čisto nazaj potisnjeno na zadnjem koncu glave. Obrvi je imel vse obledele od sonca, podobne ovsenemu resju.

»O, Rajdek,« sem ga pozdravil kot se pri nas spodobi. »Bogdaj,« je zinil, ker ga redkobesednost še vedno ni zapustila. Rajdek je bil prvi veliki junak, ki sem tudi jaz nekoč verjel vanj. Ne samo zato, ker je bral prepovedane knjige, ker je bil socialist, ker se je vlegel stegnjen na mrtvaški voz v starem kozolcu, če mu je kdo dal cigareto, ampak ker je bil tudi poln modrosti in zvijač. To je vedel slednji človek iz našega kota.

Bil je tak tič, da je pomagal povsod, kjer je bilo le treba. Pomagal je tudi cerkovniku, čeprav je bilo treba skopati grob. In videl sem na lastne oči, kako je prijel v roke lobanjo, ji

posadil na glavo svoj klobuk in ji vtaknil med zobe svojo leseno pipico, da ga je tako gledala, ko je delal v ilovnati jami.

Ohranil je še vedno modrost svojih junaških časov. »Kaj je novega?« sem vprašal. Nakremžil se je. »Vedno mora kaj biti, pa ni dosti vredno. Ne bodi lakomen na take reči.«

Sprejel sem hvaležno lepi nauk in spraševal naprej po njegovih vrstnikih. »Vsi tihotapijo za Cesarja, ob nedeljah pa razlivajo vino,« je odgovoril. Tudi to je bila nova sprememba v našem koncu. Skoraj slednjo noč so gnali najeti poganjači zbo-sene konje čez najbolj strme grebene preko meje.

Tako tihotapljenje je postalo strast, ki se ni nič zmanjšala s še tako veliko nevarnostjo. V deževnih nočeh, v snežnih me-težih so cele črede iskale varnih prehodov. »Ti pa ne greš?« Pogledal je proč in rekel: »Enkrat sem bil, pa so mi vragi ustrelili konja, ki sem ga gnal. Zažvižgalo mi je mimo ušesa, zdaj se mi več ne ljubi.« Držal je roke v žepih, gledal okrog in mežikal. »Enega pa so ubili,« je dodal, »nekega mladega Pangreta. Trideset tistih, ki so bili zraven, je prišlo na konjih k pogrebu z veliko črno zastavo spredaj.«

Čisto brezbrizno je pravil vse skupaj, kakor da tako mora biti. »Nekateri delajo velike dobičke, pa z vsemi temi cvenki nič ni. Skopnijo ko sneg spomladi ali pa se spremenijo v vinsko povodenj.«

Vse je bilo v resnici nekaj novega. Nevarna podjetnost ni bila še nikoli taka kakor tedaj. Mladi ljudje so prezirali vsako nevarnost, da bi prišli do denarja, denar pa jim ni nič koristil, ker so ga zapravili s prav tako lahkomišelnostjo, kot so ga pridobili. Vsako leto so jih nekaj pobili, pa se ni nihče zbal.

Končno mi je Rajdek razodel svojo novo modrost. »Vse skupaj ni vredno nič.« Tudi tega socialista Rajdka se je prijemala malodušnost, kakor toliko drugih. Tisti, ki so se včasih jezili nad življenjem, so zdaj že gledali topo vanj, ali pa so ga zapravljali. Nikomur niso več verjeli. »Danes je tako prav, jutri bo drugače,« so strnili svoje opazovanje v en sam stavek. Njihovo življenje je bilo bledokrvno in morda bi rabili kaj takega, da bi jih ohranilo pri življenju, kakor je bila za Cesarja topla živalska kri.

»Vse skupaj je vredno figo,« je ponovil Rajdek tako, kakor bi hotel do konca razodeti svojo brezbriznost. »Mene ne bo nihče več imel za norca.« Obrnil mi je hrbet in odšel za mejo. Tedaj sem zaklical za njim: »Si bil takrat zraven, ko so se streljali v Javorniku?« »Ne,« se je zadril, »s tem se samo Jakob lahko postavi.« Odšel je tako, kakor nekdo, ki ga nič na svetu ne more več spraviti s tira, ki dobro ve, kakšen nič je vse skupaj in ne pričakuje ničesar več. Nič ne sanja, o ničemer si ne dela utvar.

Zavil sem nazaj proti vasi. Srečal sem nekaj otrok, ki so prišli

od vode, nato pa me je pozdravil Hlabše, ki je hodil pred svojo prazno gostilno. »Kako je bilo kaj na brusu?« je vprašal. Brus je pomenil šolo. Toda nisem mu utegnil razložiti, kajti prav tedaj je udarila Kozarjeva ura, to je čas, ko si je moral pre-skrbeti nekaj močnega za svojo notranjost. To je bilo vsak dan ob isti uri. Sicer je pil redno in zmerno, vendar bi za svoj »notranji ogenj« storil še tako nesnažno stvar. In ker pred kratkim niso mogli dobiti nikogar, da bi pomagal zdravniku, ko je moral pogledati, kakšen je bil Ajdovec znotraj potem, ko je prišel skoraj do doma s počeno lobanjo, pa je na zavrtih obležal in bil do zjutraj že strašno napihnjen, so dobili Kozarja, da ga je obračal po mizi in držal. To je storil svojemu notranjemu ognju na ljubo. Vendar se stvar ni zdela lepa celo stari Bunkarici, ki ji ni bilo nič pospraviti v mrtvašnici vso gnusobo in po vinu smrdečo Ajdovčevo zapuščino. Toda Kozar je izrabil to priliko morda tudi zaradi tega, da se je nad Ajdovcem mašče-val. Nekoč je v prepiru držal dolgo Ajdovec Kozarja za vrat, da je skoraj izdihnil. Zdaj pa je držal Kozar Ajdovca. Taka je bila sprememba v tem primeru.

Zavil sem na zgornji konec in od tam po zviti stezi proti domačemu čebelnjaku. Na obeh straneh steze so nizke dolinice, ki po njih zaradi sočne trave zgodaj pasejo, če ne mislijo kositi. Ena je bila polna brkljanja kravjih zvoncev. Ob strani na vrhu je ležal v mahu Lovrič, ki sem ga imel navado zadnji čas videti s kolarjem okoli vratu. »Kje imaš pa kolar?« sem mu zaklical.

Obrnil se je, se vsedel na mahu, malo premislil in rekel: »Ne bom ga več nosil.« Tako močno sem se začudil, da se mi je za-smejal. Bilo je res čudno, ker ni nikoli ničesar znil o taki nameri. Dve leti je z veseljem premišljal bogoslovno filozofijo, nosil črno obleko in hodil sam in zaprt. Zdaj pa je pustil vse skupaj in ležal tu v mahu, podoben kravjemu pastirju.

»Zakaj si si to domislil?« sem pasel naprej svojo radovednost. Zaprl je zvezek, ki je nekaj čečkal vanj in skomizgnil z rameni. Nato me je pogledal z enim samim očesom, drugega je zatisnil, kar je pomenilo, da mi hoče vse razodeti. »Vedel sem, da na tej poti ne bo nič pravega iz mene. Ničesar bi ne naredil prav. Nazadnje sem stisnil zobe in končal.« Krave so mulile travo po mali dolini in jo polnile s svojimi zvonci. »Ali boš pasel zdaj krave namesto duš?« sem ga pičil. Toda ni mi vrnil. Ostal je resen in spregovoril čez čas: »Človek mora sam do svojega last-nega cilja, nihče drug mu ga ne more naložiti.« Umolknil je in se spet zvrnil na hrbet. Legel sem v mah poleg njega. Svetle veje lesk so bile nad nama kakor pahljače iz pavovih repov. »Ljudje pa so vsi enaki, niti z besedo ti ne pomagajo,« je do-stavil. V molku, ki je bil med nama, sem čutil njegov novi sklep, ki ga je storil s pravo trmasto upornostjo. »Nazadnje pa je

škoda, da ne moreš delati tako, kakor bi radi drugi od tebe,« je povedal, kaj ga je skelelo. Gledala sva v svetli krog, ki ga je risalo nad nama drevje. Poslušala sva, kako je zvonilo k prazniku. Bog ve, kaj sva vse mislila. Toda bila sva malobesedna, a oba sva čutila, da bi morala govoriti o nečem važnem, o nečem, kar je v tesni zvezi z najinim življenjem, s časom, ki živiva v njem. A prav take besede se človeku upirajo.

Pogledal sem ga od strani. Obraz je imel napet, kakor da v oblakih nekaj vidi. Tako gledajo ljudje, kadar se kaj važnega odpre pred njimi. Tako sem gledal tudi jaz, ko je bilo treba dognati odločitev. Videl je gotovo svoj cilj, ki se ne bo dal odvrniti od njega, toda pred njim so bile še druge važne stvari. Nešteto bednih ur, samote, zdvajanja in vse polno grenkega spoznanja. To so bili spremljevalci, ki so se mu pridružili ob njegovi zadnji spremembi. Dolgo sva molčala, le redke besede so včasih pokazale smer misli. Mrak je počasi padal nad naju. Preden sva odšla, je rekel mrko: »Sam mora človek storiti vse, vse mora sam doseči, v samoti, izdan od vseh najbližnjih.« Potem je odšel za zvonci krav, zatopljen v svojo odločitev.

Jaz pa sem zavil proti domačemu čebelnjaku. V panjih je vse vršalo, v vsakem je bilo napeto mrmranje. Za ostrimi grebeni obzorja, kjer se pričenja druga meja, pa je bilo slišati od časa do časa čudne glasove, kakor nerazložno, zamolklo lajanje volkov.

Ponavljalo se je že dolgo, leto za letom, vsako leto sem ga znova slišal v poletnih nočeh, ki jih je napolnjevalo s tesnobnim občutjem. Bili so glasovi železnih žrel, ki so se vadila bruhati ogenj in razdejanje. Tedaj je idilično mrmranje panjev dobilo naenkrat čisto drug pomen. Bilo je kakor mrmranje mnogih ljudstev, kakor glasovi v taboriščih pripravljenih množic.

V temi sem se vrnil domov. Po pozdravih pa smo bili kmalu pri kraju s pogovorom. Nič mi ni bilo več novo, za vse spremembe sem že vedel. Ko smo se odpravljali spat, sem rekel: »Spal bom na senu, komaj sem čakal na to.« V resnici mi ni bilo toliko za seno kot za prostost. Kolikokrat me je prišel iskat Antončič, ki sem prebil z njim skoraj ves prosti čas počitnic. Prilezel je na seno in me spravil s seboj. Šla sva povsod, kjer sva mislila kaj odkriti. Vedela sva za majhen gradič, kjer so govorile in klepetale gospodične v tujih jezikih neumnosti ob odprtem oknu in mislile, da jih nihče ne razume; včasih so igrale na klavirju, midva pa sva ležala spodaj v travi; vedela sva za skrite jase, kjer so se v svetlih nočeh pasle srne; poznala sva gozdne obronke, kjer so klici odmevali po trikrat. Želel sem si, da bi vsaj to ostalo, kakor je bilo.

Splazil sem se na seno in si postlal. Če sem pogledal skozi lino, sem vedel, da na drugi strani spi na senu Jakob. Zažvižgal

sem in takoj je pomolil glavo skozi svojo lino. »Si že doma?« je vprašal. »Zdaj se bova zvečer spet lahko kar leže pogovarjala.«

»Se bova,« sem rekel. »Če se ti ljubi, mi pa kar precej kaj povej,« sem predlagal. »Najraje bi kaj slišal o tem, kako se plazite čez Javornik, kadar ženete.«

»To pa ni nič zabavnega,« se je branil. Oba sva molela glave skozi line, kakor sva imela navado pri večernih pogovorih. Razdalja je bila tako majhna, da sva govorila lahko čisto tiho. »To bi rad vedel, ali se spleča nositi kožo naprodaj,« sem vprašal. »Kaj vem,« je odgovoril zamišljeno, »toda, saj veš, brez denarja ni nič.« — »Ali se zelo potite? Vas dostikrat preganjajo s karabinkami?« — »Pogosto, zadnje čase; zdaj imajo celo pse.« Počasi se mu je le razvezal jezik. »Enkrat so nas ujeli na laški strani, vdrli so v hišo in nas iskali, mi pa smo med tem časom razkrili streho, poskakali v senik in ušli. Domov smo hodili v dežju tri dni.«

»Kdo pa vas največ najema?« sem se zanimal. »Večinoma Cesar,« je priznal. »Vse sem že doživel, ležal sem že celo noč poleg mrliča, ker nisem upal vstati in se izdati. Bilo je tedaj, ko so oni ubili Pangreta.« V kakšne žalostne stvari so že zapleteni, sem si mislil. Nisem videl njegovega obraza v lini, toda zdel se mi je temnejši kot navadno. »Ležal je štiri komolce od mene,« je pravil dalje. »Ležal je više in kri je tekla proti meni, zatipal sem jo z roko. Komaj je nehal vzdihovati in grebsti s prsti po zemlji, so že hodili okoli grma, kjer sva ležala. Vso noč sem tako preležal, šele proti jutru sem se razgledal in se dvignil. Še zdaj me je malo groza. Oči je imel odprte.« Pred očmi mi je vstala gonja temnih mož s streli, lajanjem in zatajevanim dihanjem.

Ta mračna povest se mi ni zdela nič pripravna za jasno noč, ki so v njej letale kresnice nad vrtovi in strehami in svetile pred odprtimi okni. Zvezde so, njim podobne, mežikale v svojem miru. Zdelo se je, da vstajajo iz pobočij in travnikov oblaki vonjav in se kadijo nad vasjo. Ozrl sem se po Jakobu in si želel, da ne bi spregovoril ničesar več. Res je, sem si mislil, vse, kar srečaš, postaja tuje, temnejše in brez veselja. Vse se na nek način priidi. Lepega dne ne spoznaš več človeka, ki si ga poznal do zadnjega lasu.

Skril sem se v temo in želel, da ne bi dolgo govoril z nobenim človekom več.

JOŽE BREJC

POMLADNI VEČER

Razpredla se je sap gostota tajna,
v večeru kot preproge z vej vise,
pokrita z mrtvim leskom vsa je gmajna,
zdaj bosih nog gredo domov ljudje.

Med njimi voz leseni v osju cvili
in starodavna lepa vola dva
natezata se v mrakov mehki svili,
kotanje ob cestah globijo dna.

Svetloba zadnja je v oblakih skrita,
med skednji dolgopeti mrak lovi
človeka mlada, ki zvestó strmita
v tolmune bridko zburkanih strasti.

Nekje pastirji zadnje ognje žgejo,
prav k nam razpredel se je topli duh,
nekdo je vrgel v ogenj svežo vejo,
zdaj plamen dimast je, zdaj zopet suh.

Čedalje več zvezda z oboka gleda
in sije v rodovitno dno noči,
jaz, — ti, — drevo... smo sladka zmeda,
zelena trava v prsi nam diši.

Napnimo jadra pod večer pomladni!
Vsa zemlja je kot temnomodri val,
le šum gozdov in žvenk motik nenadni
nam še čebnja, da blizu smo obal.

Ko bo kmetica si lase zvezala,
oprala z roso modre si oči,
se bo obala prav k nam prismejala
s košaro tihih dragocenosti.

OBRAZI NOVEGA RODU

BOŽO VODUŠEK

Božo Vodušek je ne le znano, ampak tudi pomembno ime v novejši slovenski literaturi. Po letih, pa tudi po zgodnjih pesniških poskusih ga prištevamo lahko k prvi povojni generaciji, s katero ga vežejo mnoge vsebinske in oblikovne značilnosti zlasti v pesmih starejšega datuma, medtem ko ga novejše stvaritve odmikajo od nje ter ga približujejo mlajšemu rodu. Tako njegove pesmi niso le izraz avtorjevega osebnega prizadevanja, ampak so v marsičem značilne tudi za rast in razvoj slovenske povojne lirike sploh. S tega vidika je Voduškova prva zbirka z naslovom »Odčarani svet«, ki je izšla tik pred novim letom v založbi Modre ptice v Ljubljani, prav aktualna in priča, da se njen avtor kot pesnik ne le še mi izpisal, ampak skuša biti celo vseskozi sodoben.

»Odčarani svet« je vsekakor ena izmed tistih zbirk, ki predstavljajo svet povojne slovenske lirike. Kot taka je izšla celo nekam pozno, zakaj Božo Vodušek se je pojavil v naši literaturi tako rekoč med prvimi imeni povojnega pokolenja. Pesem »Netopirji«, s katero se začenja pričujoča zbirka, je izšla na primer že leta 1922 v Domu in svetu. Sicer pa je poglobitveni del te zbirke nastal v zadnjih desetih letih, ko je Božo Vodušek s pesmimi, katere je objavljajl skoraj v vseh slovenskih revijah, tako v Domu in svetu, Krogu, Sodobnosti, Ljubljanskem Zvonu, Modri ptici, Hramovih zapiskih in Obzorjih, močneje opozoril nase in iz leta v leto prepričevalneje dokazoval, da se razvija v enega najznačilnejših pesnikov te dobe.

Po prvem nastopu v Domu in svetu in Almanahu katoliškega dijaštva (1922) je pesnik nekaj let molčal. Znova se je oglasil v Križu na gori (1925), kjer je izšla njegova »Prošnja pesem«. Bolj kakor s poezijo pa se je menda v tej dobi ukvarjal z drugimi vprašanji, kakor dokazuje med drugim članek »Etika in politična miselnost Slovencev« (Kng 1926/27). To je važno ne le zaradi tega, ker se je Božo Vodušek tudi kasneje dosti bavil tako z estetskimi kakor z družbenimi vprašanji in se pokazal tudi kot kritik in esejist, ampak predvsem zato, ker nam bo ta stran njegove duševnosti pomagala razumeti tudi marsikatero potezo v njegovem pesniškem delu. Med njegovimi spisi v omenjeni smeri pa je treba omeniti zlasti članek »Ali so to literarni problemi?« (DS 1929), kjer nasproti larpurlartističnemu naziranjju Josipa Vidmarja zagovarja možnost krščanske umetnosti, razpravo in polemiko o mladinskem gibanju (Sodobnost 1934) ter študijo o Iv. Cankarju (1937). Zanimivo je tudi, da je bil Vodušek prvi, ki nam je kot človeka in katolika predstavil Paula Claudela (DS 1928), katerega je celo prevajal (o. m.).

Namenoma sem se ustavil tudi ob esejistični strani pesnikovega dela, ker so ti spisi značilni za njegovo mišljenje in duševni razvoj, ki je viden prav tako v njegovi poeziji. Misel in pesniško ustvarjanje sta pri Vodušku tako tesno spojena, da ju ne moremo ločiti in da nam eno pojasnjuje drugo. Prav ti miselni napor, s katerimi je skušal odgovarjati na razna pereča vprašanja, nam do neke mere pojasnjujejo tudi tisti intelektualizem in borbenost, ki sta tako značilna za njegove pesmi. Prav tako pa nam je na ta način mogoče lažje razumeti tudi vse tiste navidez nasprotujoče si vsebinske tendence v njegovi poeziji, ki pa niso nič drugega kakor izraz notranje razklanosti, ki je druga najvidnejša poteza v Voduškovi duševni fiziognomiji. Kakor je v njegovi esejistiki viden prelom katoliškega svetovnega naziranja, kar ga vodi od prvotnega kriticisma do končnega zanikanja, tako vidimo tudi v njegovi poeziji sled te poti od religioznega iskanja do agnosticizma.

Zavoljo tega človek kar nekam obžaluje, da Vodušek v zbirki ni dal popolne podobe svojega pesniškega ustvarjanja, saj je izpuštil iz nje mnogo pesmi iz prve dobe. To je treba obžalovati tembolj, ker mnoge izmed izpuščenih pesmi niso važne samo za vsebinsko označbo avtorja »Odčaranega sveta«, ampak predstavljajo tudi v oblikovnem in stilnem pogledu marsikatero svojsko, poslej bolj ali manj zabrisano črto njegovega izražanja. Semkaj spada na primer cikel »Trst, ki poje« (DS (1929), pa tudi pesmi kakor »Vabilo duši« (DS 1930) in zlasti nekateri primeri, ki jih je avtor priobčil pod naslovom »Iz boja s poezijo, usodo in smrtjo« oziroma »Pesmi« (DS 1931), a jih v zadnji redakciji ni vseh upošteval. In vendarle jih ni mogoče prezreti, ko govorimo o njem. Kajti kakor ne moremo dvomiti o iskrenosti pesnikovih izpovedi v zadnjih stvaritvah, prav tako tudi nimamo vzroka odrekati pristnosti njegovim zgodnjim izpovedim.

Pa tudi brez njih obsega »Odčarani svet« do sedemdeset pesmi, kar priča ne le o nenavadni avtorjevi plodovitosti, ampak utemeljuje tudi raznolikost motivov Voduškove poezije. To so pesmi, ki opevajo — po njegovih lastnih besedah — pesnikov boj s poezijo, usodo in smrtjo, pesmi, v katerih pesnik vrta v sodobno problematiko človeka, zlasti v brezdna lastne osebnosti, ki je polna nasprotij. To je tudi vzrok, da je zdaj ves zamaknjen v skrivnost življenja, zdaj zopet razbit od ironije in posmeha. Predvsem ga zanima individualni svet, vendarle pa hkrati ni slep tudi za pojave zunanjega, objektivnega sveta. O tem pričata na primer pesmi »Uvodne koračnice« in »Zračni napad«, ki sta nastali že pod vplivom sedanje vojne. Po tej težnji, da bi pesniško oblikoval objektivnost pojavnega sveta, se Vodušek približuje resda tisti tako imenovani novi stvarnosti, ki išče snovi v zunanjem prostoru, to je v svetu izven človekovega jaza. Vendarle pa je njegov odnos do tako imenovanih

objektivnih pojavov slej ko prej tesno spojen z njegovimi individualnimi napor, najti življenju neki smisel, tako da moramo v tej subjektivni kretnji kljub vsemu videti poglobitveni poudarek zbirke, ki že z naslovom »Odčarani svet« kaže v kar najbolj osebna doživetja.

Božo Vodušek je izšel iz generacije tako imenovanih ekspresionistov. Kajpada ta označba, ki jo skušajo v zadnjem času nekateri nerazumevajoči in pristranski ocenjevalci pripraviti ob sleherni vrednosti, ne pomeni samo oblikovne in stilne usmerjenosti, ampak tudi in predvsem odnos do sveta in način doživljanja vobče. Božo Vodušek se je takoj spočetka pojavil in pokazal kot nov človek, ki mu nikakor ne zadostujejo več samo čustvena nastrojenja in pasenje oči ob vsakovrstnih pojavih v zunanjem svetu, posebno v prirodi. Pri njem začutimo takoj v prvih pesniških poskusih čudno pričakovanje, nemir, bolečino. Najsi je imelo vse to pečat še bolj osebnega doživetja in najsi je vodila poznejša pesnikova pot kamor koli, vendar je treba v tem osnovnem razpoloženju videti nekaj, kar ga hkrati označuje kot predstavnika rodu, ki mu ni bilo dano, da bi bil zadovoljen sam s seboj in se opajal s čari lepega videza. Prav pri Vodušku silno močno čutimo, da je bil nemir novega človeka izraz velike stiske časa, v katerem so se zamajale predvsem morale in duhovne osnove in ki ga je bilo zaradi tega treba najpoprej na novo urediti v sebi. Zato ima tudi njegova poezija sprva izrazito moralni in metafizični poudarek in značaj. Čeprav sta priroda in eros pesniku najbližji in najneposrednejši vir duševnih emocij, je vendarle misel na Boga v tej dobi tista osrednja, vseprevladujoča vzmet, ki ga odrešuje, a hkrati meče v razkol, ki ga občuti pesnik v sebi kot nasprotje zemlje in neba, telesa in duše, globine in višine. Ta dualizem, ki je bil kakor za nekdaj romantike tako značilen tudi za povojne ekspresioniste, je zanj nepremostljiv in tako niha njegovo doživetje med samimi skrajnostmi. Cela vrsta pesmi kaže Voduška v tej tragični stiski, ki mu je narekovala slednjič naslednjo izpoved: »Pričeli smo z neskončno ljubeznijo, / s čudovitimi slutnjami čiste krvi, / končali smo z neozdravljivo boleznijo / v svetu, kjer ni ne Boga ne milosti.« Toda kakor išče pesnik z ene strani zdravila tej tragični brezizhodnosti v podobi »borilca, ki pogine, če se zemlje ne dotika«, prav tako ga ne uteši nasprotje spiritualizma, življenjski epikurizem. Razočaranje in obupna bolečina ga vedno znova vračata samemu sebi in njegova etična misel zmaguje kljub zavesti, da smo le »večni jetniki varljivih obljub«. Ta brezpogojni eticizem, ki narekuje človeku zvestobo pravemu spoznanju ne glede na kakršno koli povračilo in osebno srečo, je preznačilna poteza Voduškovega duha, da bi jo mogli prezreti. Zato nas tembolj presenečajo zmerom pogostejši izrazi ironije in celo cinizma, ki skuša z njimi ubežati notranji samoti.

Ta prehod iz tragike v ironijo je sicer razumljiv iz poraza pesnikovega religioznega prizadevanja za notranjim soglasjem, vendar ga občutimo z npravnega vidika kot dekadenco kljub temu, da posmeh pri Vodušku nikoli ni samo frivolnost. Preobrat od religioznega gledanja na življenje pa do agnosticizma in cinizma bi bil mogoč brez bolečin le pri površnem in plitvem človeku, kar pa Vodušek nikakor ni. Pri njem čutiš srčno kri celo za izrazi blasfemije, kakršna je na primer »Mrliška pesem« (LZ 1936, 117), ki pa je vendarle ni sprejel v zbirko. To je tudi vzrok, da za vso prešernostjo njegovih ironičnih misli in podob občutimo le malo ali pa nič sproščenega veselja, znamenja notranje svobode. Nasprotno, za tem posmehom, ki spominja na »brezbožnike« à la Voltaire, se skriva — tega pesnik ne more prikriti — skoraj že metafizičen obup, čeprav si avtor te morebiti najhujše srčne stiske ne prizna in jo zakriva z obešenjaškim norčevanjem. In dasi moramo priznati, da Vodušek ne joka sentimentalno za izgubljenimi ideali, ampak je moško in pogumno pogledal v oči odčaranemu svetu, v katerem ni več nikakih iluzij, a tudi ne upanja, se vendar često ne moremo ubraniti vtisa, da so njegovi ironični samogovori in polemike le marobe izraz Narcisa, od katerega se je bil na videz tako odločno poslovil.

V tem nas potrjuje še nekaj drugega. To slovo od samega sebe je imelo kajpada za posledico, da se je pesnik obrnil nazven in se lotil tudi tako imenovanih objektivnih motivov. Toda takoj opazimo, da prevladujeta v tej seriji polemika in satira, kar priča, da presoja pesnik ta svet dejansko predvsem z vidika lastnih prizadevanj in spoznanj. Iz pesnika izpovedovalca je tako postal pesnik karikaturist, ki ne prizanaša niti sebi niti času in družbi. Nekateri njegovi soneti, v katerih si je privoščil razne spake v npravnem, socialnem, političnem in kulturnem svetu, so resnični dokumenti časa in predstavljajo najboljše, kar premore naša literarna satira. (Prim. zlasti pesmi na str. 50., 74. in 75.)

Polemična kretnja, ki v zvezi z ironijo najbolje označuje deziluzionizem Voduškovega »Odčaranega sveta«, pomeni kajpada pri njem zavestno ubijanje romantike. Vendarle pa vse to ni samo posledica pesnikovega metafizičnega razočaranja, marveč izvira prav tako iz neke psihološke danosti, to je iz tiste prirojene usmerjenosti njegovega duha, ki bi jo mogli še najbolje označiti za intelektualizem. Pri Vodušku očitno prevladuje misel nad čustvom in zdi se celo, da pesnik namerno zatira čustvenost v korist razmišljanja, refleksije. Ta poudarek mu očitvidno ugaja in res mu na splošno ne moremo odrekati duhovitosti, ki se iskri v blestečih domislicah in paradoksih. A včasih mu ta duhovitost vendarle postane sama sebi namen in se izprevrže v duhovičenje. To je neke vrste novi artizem, ki bi ga v nasprotju z leporečjem formalističnega prizadevanja lahko imenovali intelektualni larpurlartizem. Tako duhovičenje težko

da more nuditi človeku kaj več kakor trenutno priznanje; globljega vtisa ne napravi, zlasti pa ne pretrese.

Če primerjamo Voduška z nekaterimi drugimi povojnimi pesniki, zlahka opazimo razloček. Pri njem ni čutiti toliko srca kot na primer pri Srečku Kosovelu, prav tako pa pogrešamo tudi melodioznosti čiste pesmi, ki je na primer tako značilna za Antona Vodnika. Analitični prijemi motivov mu pogosto ubijejo lirično neposrednost. Zanj je značilna neka opisna in miselna hladnost, kar dokazuje, da ustvarja bolj iz racionalističnih kakor iz emocionalnih osnov. Najslabši je Vodušek tam, kjer se mu neposredna pesniška izpoved spremeni v psihološko ali logično razčlenjevanje, ki mu postane neredko nadomestilo za resnično osebno doživljanje. Ta distanca do snovi je tudi vzrok, da so njegove pesmi kdaj pa kdaj bolj epske in opisne kakor lirske in tople. Če primerjamo njegove prve pesmi s poslednjimi, se kljub vsemu novemu in presenetljivemu ne moremo ubraniti vtisa, da mu je prizadevanje za poezijo tako imenovane nove stvarnosti postalo manira, ki vodi dosledno tudi v oblikovni in stilni artizem. V resnici marsikatera novejša Voduškova pesem ni nič drugega kot »umetni rožni venec besedi«. Iz tega boja artizma in smiselnosti se pesnik rešuje neredko z velikim uspehom v neke vrste filozofski parabolizem, če smemo tako imenovati njegovo težnjo, da nam za na videz objektivnimi pojavi, podobami, zgodbami in podobnimi »motivi« skuša odkriti to ali ono življenjsko resnico.

Kar zadeva motive, je Vodušek neizčrpen in izviren, prav tako kakor je iznajdljiv glede pesniškega izraza. Prehod od podobe k misli, ki je tako značilen za njegovo pesniško rast, je sicer tesno zvezan s spremembami, ki jih je doživel poet v idejnem in vsebinskem pogledu. Ta racionalizacija je seveda vidna tudi v jeziku in vobče v pesnikovem načinu izražanja. Njegov jezik, ki se naslanja na samostalniki in soglasniški glasovni red, je udaren in oster, a hkrati nekam trd in skorajda bi rekel neslovenski v skladnji. Ne morem pomagati, ali s te strani delajo nekatere Voduškove pesmi vtis, kakor da so prevodi, čeprav vem, da niso. Za Voduškovo stilistiko je značilno pomanjkanje glagola, kopičenje podredij in prepogosta uporaba zeva, a vse to, se mi zdi, da niso ravno odlike njegove poezije. Kar pa zadeva zunanjo pesniško obliko, je viden pri njem ves razvoj naše povojne poezije. Poleg pesmi z docela svobodnimi ritmi imamo pesmi stalne pesniške oblike, med katerimi prevladuje sonet, ki je zadnja leta postal tako priljubljen, dasi ni zmerom srečen izhod iz povojnega oblikovnega iskanja in prizadevanja. Božo Vodušek spada nedvomno med tiste, ki se jim je ta prehod še najbolj posrečil. Njegova zbirka je kljub vsem pomanjkljivostim izraz žive pesniške osebnosti, ki se z njo uvršča med najznačilnejše predstavnike novega rodu.

Jože Kastelic: Prve podobe. Knjiga pesmi. Založba Literarnega kluba. Natisnila tiskarna Slatnar v Kamniku. Ljubljana 1940. Str. 72.

»Prve podobe« Jožeta Kastelica, ki so izšle kot prva publikacija Literarnega kluba v Ljubljani, so doslej edina letošnja pesniška zbirka, če izzamemo nekaj mladinskih pesmi (A. Debeljak, Griša Koritnik). Poleg tega, da smo v imenovanem klubu dobili, kakor je videti, novo založbo, ki bo izdajala izključno izvirna slovenska dela, je vredna pozornosti tudi zbirka sama po sebi. Z njo stopa prvič pred širšo javnost mlad pesnik, čigar ime smo zadnja leta srečavali v raznih naših revijah, najprej v dijaškem listu *Zar*, nato pa zlasti v *Domu* in *svetu*, Ljubljanskem Zvonu in *Dejanju*. To prvo raztreseno cvetje je sedaj zbral mladi avtor v zbirko, ki že z naslovom »Prve podobe« kaže in hkrati menda celo poudarja, da so to prvenci, prvi pesniški poskusi ali, kakor pravi pesnik sam — prve podobe.

V njih nam pesnik odkriva svet ljubezenskih doživetij, hrepeneja, sanj in bolečine; razen tega pa se zrcali v pesmih Jožeta Kastelica tudi zemlja, ne samo kot pokrajina, ampak zemlja kot prostor, na katerem se odigrava svetla, a večkrat tudi mračna usoda človekovega življenja. Tako so se pesniku sama po sebi porodila vprašanja o smislu in namenu življenja, vprašanja, katerim je prav tako kakor ljubezni posvetil največ svojih pesmi. Videti je celo, da je ta razmišljajoča poteza pri njem celo močnejša kakor čustveno-neposredno doživljanje sveta. Kastelica zanima kot lirika predvsem lastni svet, vendar se ne izgublja v solipsističnem individualizmu, marveč občuti prav tako močno vezi, ki ga vežejo z ljudstvom, občestvom, kozmosom. Ta individualna in kolektivna zavest, ki se nikdar ne izprevrže v skrajnost, priča, da je Kastelic duhovni otrok poveljnega ekspresionizma, kar se razodeva tudi v načinu izražanja. Bolj osebna poteza je neko melanholično, skorajda pesimistično nastrojenje, ki je značilno za večino pričujočih pesmi. Vendarle pozna Kastelic tudi trenutke svetlega upanja in celo himničnega zanosu. Zdi se, da prav to nasprotje povzroča v njem neko tragično trenje. S te strani bi Kastelica morda še najbolje označil kot človeka, v katerem se borita volja do harmonije v smislu klasičnega ideala in občutljivost dekadenta.

Kar zadeva zunanji izraz, najdemo pri Kastelicu svobodne pesniške oblike, kakršne je gojilo zlasti poveljno pesništvo, a tudi sonete. V njih prevladujejo besedne podobe, ki jih avtor celo pretirano išče, in to daje njegovim pesmim tu in tam nekoliko artističen značaj. Ta vtis še povečuje dejstvo, da Kastelic na ljubo takemu pesniškemu verbalizmu žrtvuje ritem in neposrednost izpovedi. To ga dela kljub temu, da čutiš na dnu mnogo skritega ognja in srčne krvi, pogosto nekam hladnega, abstraktnega. Toda sicer mu moramo — kljub nekaterim reminiscencam iz Župančiča, Antona Vodnika in Kocbeka — priznati veliko kultiviranost in iznajdljivost v pesniškem izrazoslovju. Ker je avtor skušal s pričujočo zbirko pokazati predvsem svojo doseženo rast, je kajpada razumljivo, da je bolj zbiral kakor izbiral in da je zaradi tega v nji še marsikaj nedognanega, bolj plod iskanja kakor ustvarjanja. To se čuti zlasti iz dejstva, da so premnoge njegove pesmi odlične v odlomkih, v posameznih podobah, verzih ali kiticah, medtem ko v celoti niso dognane. Vendar pa so v Kastelčevi knjigi tudi strani, ki pričajo ne le o resničnem literarnem prizadevanju, ampak so hkrati nedvomne priče pesniške nadarjenosti. Morebiti najboljša pesem v zbirki je sonet »Brez smisla kakor dež...« (str. 63.).

V tej pesmi, ki je bila prvič natisnjena v Dejanju leta 1938., je Kastelec zajel — lahko rečemo — neko temno slutnjo svojega rodu in dobe v tako plastičnem izrazu, da se bo že zaradi nje ohranilo pesnikovo ime.

Francé Vodnik.

Aleš Ušeničnik, Izbrani spisi: I. zv. Ljubljana 1939 (Jugoslovanska knjigarna), str. 320.

Jugoslovanska knjigarna je začela z izdajo izbranih spisov Aleša Ušeničnika, največjega katoliškega filozofskega pisatelja na Slovenskem. Izdaja je zasnovana v šestih zvezkih, ki si bodo, kakor je tokrat videti, hitro sledili. Spise urejuje avtor sam. So to članki, ki jih je v preteklih desetletjih priobčeval v Rimskem katoliku, Katoliškem obzorniku, Času in drugod. Iz večine so članki ne samo jezikovno, ampak tudi vsebinsko nekoliko spremenjeni, ureditev ni kronološka, marveč več ali manj sistematična, porazdeljena v večja poglavja z enotnimi naslovi, kolikor je pri tako slučajno nastalih in časovno razmetanih člankih in razpravah sploh mogoče govoriti o sistematičnosti.

V prvem zvezku so spisi porazdeljeni na tri poglavja: Vera, Nравnost in Kultura. V prvem poglavju pobija moderno nevero, poganse sestavine v krščanstvu, modernizem in razne trditve filozofov od Kanta, Spencerja do Ostwalda. V drugem poglavju obsoja poskuse moderne etike, predvsem moralo Svobodne misli, machiavellizma in filozofa Paulsena, obenem pa dokazuje soglasje krščanske etike z naravo. V tretjem delu brani krščanski kulturni princip in pojasnjuje razmerje med vero in kulturo. Na koncu je dodano še stvarno kazalo, ki zelo olajša prebiranje tako različne in obširne snovi.

Značilnost teh Ušeničnikovih spisov je v tem, da so vsi več ali manj polemičnega, ali bolje rečeno, apologetičnega značaja. Ušeničnik je — kakor v Besedi za uvod sam poudarja — skoraj pol stoletja modroval, ne toliko iz znanstvene ambicije, »temveč zato, da bi slovenska inteligenca bolj in bolj doumela resničnost in lepoto svojega krščanskega svetovnega nazora in bi ga bila vesela.« V tem je vsa veličina Ušeničnikovega nepreglednega in priznanja vrednega filozofskega dela. V tem pa je — da takoj rečem — tudi vsa njegova pomanjkljivost. Ušeničnik je skoraj pol stoletja stal na braniku resnice in pravice in presojal tokove duha in gibanja narodov, pri tem pa se vedno bolj in bolj omejeval na vlogo razsojevalca in sodnika. Z bistroumnostjo in jasnostjo duha, ki mu je lastna kakor malokomu, je Slovencem predstavljal vsak nov nazor, kadar se jim je približal, in opozarjal na njegove dobre, predvsem pa na slabe, kvarne in nevarne strani, toda pri tem ostajal z vzvišeno rezervo preveč ob strani osebnega filozofskega delovanja, takega namreč, ki bolj ustvarja kakor poustvarja. Zato je Ušeničnik v raznih obrobni oblikah (glej priljubljene obrobničke!) sicer marljivo in blesteče predajal zapuščeno realističnega filozofskega izkustva, ni pa sam z osebno ambicijo posegel v tok časa, da bi postal ustvarjalec nove ali specialne filozofske misli ali filozofski reševalec konkretnih slovenskih življenjskih vprašanj, kakor so se v Krokovi dobi začela tako živo postavljati katoliškim Slovencem. Preveč univerzalistično je ocenjeval mnoga, itak splošna vprašanja Evrope, premalo pa se je loteval najstvarnejših dejstev slovenskega življenja in posebnih vprašanj slovenskega občestva.

Na tak način je Ušeničnik med katoliškimi Slovenci razvijal izrazito ideološko kulturo, tisto kulturo, ki nas je vedno bolj odmikala od perečih stvarnosti ter približevala splošnim pa še to zgolj duhovnim vprašanjem, in to tako, da so v zavesti katoliškega izobraženca razvila čut za brezčasen, z zgodovinskim soodnosjem nepovezan svet

absolutnih idej. Zato Ušeničnikovi članki vplivajo statično; naravnost vzorna izdelanost pušča človeka hladnega, na vse strani enako urejen prostor utruja, vzorno uravnotežena misel razvezuje človekovo pričakovanje in ga ne vznemirja.

Kljub vsemu pa moramo priznati, da je visoko zaslužno celotno zgodovinsko delo, ki ga je opravil Ušeničnik za katoliške Slovence v dobi, kateri je prijal apologetični duh. Ko ga pa še danes vidimo, kako podaljšuje zgolj apologetično predajanje krščanske vsebine v sedanjo dobo neposrednega dojemanja resnic, vedno bolj odkrivamo njegovo dušeslovno sorodnost s celotnim delom sodobnih »borbenih« slovenskih kristjanov.

Ušeničnik je že takrat krčil s svojim miselnim delom pot tistemu načinu nazorskega izživljanja med sodobnimi slovenskimi katoličani, kjer pristaš več ne sodeluje tvorno pri duhovni napetosti in ne uteleša več stvariteljsko svojih nazorskih načel, ampak jih le še pasivno sprejema in dá nanje le zunanji miselni pristanek. Bistvo takega načelnega konformizma leži v brezpogojnem soglasju z racionalistično oblikovanim načelom, kakor da je duh ustvarjen za črko, človek zaradi postave, bit zaradi obrazca. Tak način sodobnega nazorskega izpovedovanja je nepristen, brezčasen, kratko in malo nepopoln, ker neče priznati izredne funkcionalnosti konflikta med nazorsko vizijo in življenjem. Tak svetovni nazor je izrazito avtoritaren, konservativen, stremeč po zunanji gotovosti in ogibajoč se tveganosti, medtem ko mora biti resničen nazor osebno razživljajoč, nagnjen v odkrivanje ter privzemanje novega, še neuresničenega, vedno globljega smisla. Tak statičen svetovni nazor postaja izrazit moralizem.

Zato ni čudno, da Ušeničnikovi Izbrani spisi padajo v dobo, ko med slovenskimi katoličani triumfirata avtoritarni nazor in praksa.

Edvard Kocbek.

Milko Kos, Urbarji salzburške nadškofije. Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga prva. Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek prvi. 1939. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Str. XXIV+163+2 zemljevida.

Enak razvoj, kakor ga je preživljal urbar v ostali južni Nemčiji, je moral prestajati tudi pri nas. To je razvidno zlasti iz seznama vseh srednjeveških urbarjev za slovensko ozemlje, ki ga je Kos uvrstil v predgovor, seznam, ki je velikega pomena za vsakogar, kdor se ukvarja s slovensko srednjeveško gospodarsko zgodovino, saj so teksti, po veliki večini še neobjavljeni, razmetani po arhivih od Bavarske in Avstrije preko Slovenije do Furlanije in južne Tirolske. Če jih razvrstimo po stoletjih, vidimo, da izvirata iz 12. stoletja samo dva kratka sumarična zapiska posesti freisinške cerkve (oba objavljena); iz 13. stoletja imamo že prave urbarje, in sicer dvanajst (tri neobjavljeni, dva objavljena v izvlečku, sedem v celoti); iz 14. stoletja izvira štirinajst urbarjev (osem neobjavljenih, dva objavljena v izvlečkih, eden v obliki tabel, trije v celoti) in končno imamo iz 15. stoletja sedem in šestdeset urbarjev (tri in petdeset neobjavljenih, štirje objavljeni v izvlečku, dva deloma v izvlečku, dva v celoti, šest pa jih je izčrpnije uporabljanih in obdelanih v literaturi). Če si zberemo na podlagi Kosovega seznama še kratek pregled najvažnejših neobjavljenih urbarjev do leta 1500., dobimo nekako sledeče skupine: šest Briksenskih urbarjev o posestvih okrog Bleda in Bohinja, dva urbarja krške posesti na spodnjem Štajerskem in Kranjskem (v zvezi s tem še Planinski urbar), dva urbarja posesti goriških grofov na zgornjem Koroškem, trije urbarji turjaške posesti, dva urbarja posestev lavantinske in eden ljubljanske škofije, več urbarjev o posameznih predelih posestev deželnega kneza na Kranjskem in spodnjem Šta-

jerskem, urbarji raznih manjših svetnih gospodov (na primer Rihensberskih posestev) in samostanov (sedem o Admontski posesti, štirje o Gornjegrajski, dva o Št. Pavelski, dva o posesti ptujskih dominikank in po eden o Kostanjeviški, Podkloštrski, Velesovski, Vetrinjski posesti in posesti nemškega viteškega reda) ter sedem urbarjev o posesti fare v Starem trgu pri Slovenjgradcu. Ta pregled, ki ga omogoča Kosov seznam, sam na sebi kaže, katerih skupin se bo predvsem moralo lotiti nadaljevanje izdajanja slovenskih srednjeveških urbarjev, ki ga je začela naša Akademija. Že iz teh kratkih vrstic vidimo važnost, ki jo ima Kosov seznam urbarjev slovenskega ozemlja kot kazipot pri usmerjanju dela, še važnejša pa bo njegova pomoč, kadar bo hotel znanstveni delavec kontrolirati rezultate svojega dela po raznih urbarskih tekstih.

Izdaja srednjeveških urbarjev za Slovenijo je zamišljena tako, da naj bi vsako knjigo, ki mora obsegati zaokrožen kompleks neobjavljenih urbarjev, sestavljali trije deli: uvodna razprava, kritična objava teksta ter obsežni imeniki krajev, oseb in stvari (zadnji naj bi bil hkrati nekak slovar). Po tem načrtu je organizirana tudi Kosova objava urbarjev salzburske nadškofije.

Po opisu rokopisov srednjeveških urbarjev salzburske nadškofije podaja Kos najprej zgodovinski obris salzburske posesti v štajerskem Podravju in Posavju od njenega nastanka (v 9. oziroma 11. stoletju) dalje. Pri tem se dotika tudi vprašanja razvoja vzhodne slovenske meje, ki se je prav v področjih salzburske posesti v zgodnjem srednjem veku pomikala na vzhod, v Podravju iz črte Radgona-Ptuj na črto Središče-Ljutomer, v Posavju pa izpred Rajhenburga do izliva Sotle. Glede premikanja meje v Podravju ponavlja v glavnem rezultate svoje razprave v ČZN XXVIII 144-153, glede Posavja pa izpopolnjuje podatke svoje Zgodovine z ugotovitvijo, da je tudi kot ob Sotli prišlo v trajno slovensko posest ob koncu 12. stoletja, torej v času, ko so se tudi slovenske meje na Dolenjskem premikale v škodo Hrvatov (ozemlje med spodnjo Krko in Gorjanci, Bela Krajina). Za pozneje osvojeni del salzburske posesti dokazuje Kos, da je področje mlajše kolonizacije (izza 13. stoletja); značilni pa so zanj tudi številnejši fevdi in vazali, ki so skrbeli za varnost meje. V zvezi z obrambo proti Ogrski-Hrvatski opisuje tudi organizacijo strelskih dvorcev med Dravo in Muro. Obsežno analizira smernice salzburske fevdne politike na slovenskih posestvih in razvoj posameznih ministerialnih rodbin, ki so se poskušale izviti izpod Salzburga. Vsi poskusi pa so ostali brez uspeha, edino Celjanom je uspelo, da so odtrgali del salzburske posesti in jo pridružili krškim fevdom, ki so jih imeli. Sicer pa je ostala salzburska posest v teh predelih nedotaknjena vse do konca srednjega veka, ko je sprožil salzburski nadškof vojsko med Matijo Korvinom in Friderikom III., v kateri so Habsburžani zasegli vso salzbursko posest na Slovenskem.

V poglavju o upravi opisuje Kos upravno in gospodarsko razdelitev ter vlogo in pravice posameznih uradnikov (oficial, sodin, birič, stražarji), zlasti obsežno pa se bavi s problemom slovenskih srednjeveških županov. Prav urbarji salzburske posesti v Posavju so bili namreč najvažnejša osnova Peiskerjevih hipotez o gospodarsko-socialnem dualizmu (župani-nomadi, podložni kmetje-poljedelci) in o zastalem gospodarstvu (leteče njive, požigalništvo, pomanjkanje pluga itd.) v Sloveniji v visokem srednjem veku, ki so že pred svetovno vojsko doživele uničujočo Dopschevo kritiko. Tudi Kos zavrača Peiskerjeve teze in razlaga vse podatke urbarjev, ki jih je Peisker porabil za svoje dalekosežne teorije, kot povsem normalne pojave v času krize, tako da ni za nje treba iskati nobenih nomadskih teorij ali česa podobnega. Edino na enem mestu se mi zdi, da je šel v zavračanje

Peiskerja nemara le predaleč, ko meni, da ni na mestu razlaga Peiskerja o razmeroma majhnem številu propadlih županskih kmetij z njihovo večjo odpornostjo oziroma gospodarsko močjo. Poleg stremljenja gosposke, da z nastavitvijo novega župana, ki naj bi znova organiziral propadlo kolonizacijo vasi, oživi svoj mrtvi zemljiški kapital, je namreč po mojem mnenju imela pri tem tudi ohranitev starih župnih kmetij svojo vlogo. Gotovo sta namreč dve kmetiji kot ena gospodarska enota imeli večjo moč, kakor ena sama. Tudi v času krize v Dunajski kotlini, ki jo opisuje Grund, je pomenila edino rešitev prav možnost razširjenja produktivne površine (Grund A., *Die Veränderungen der Topographie im Wiener Walde und Wiener Becken*, Geogr. Abhandl. VIII 1901, str. 126-127). V ostalem nam to večjo gospodarsko moč dokazujejo tudi urbarji sami: dočim se je navadnim kmetom zniževala dajatev na polovični iznos, tega pri županih ni bilo treba (Kos, str. 54), kar je gotovo dokaz, da so zmogli plačevanje, ki je bilo kmetu pretežko. Zmotno pa je seveda Peiskerjevo mnenje o vzrokih te večje moči, ki je imela podlago edino v večji razsežnosti županove produktivne zemlje.

V sledečih poglavjih obravnava Kos najprej prebivalstvo salzburških posestev. Od meščanskih naselbin nam podatki omogočajo izračunati samo prebivalstvo Sevnice (okrog 600 ljudi v sredi 15. stoletja), glede podeželja (seveda je treba upoštevati, da ne gre tu za sklenjeno ozemlje, marveč samo za salzburške neposredne naselbine) pa je izračunal Kos za sevniški urad za leto 1309. 1953, za leto 1448. 2447 in za leto 1528. 1216 prebivalcev. Iz teh številk je jasno razvidna težka gospodarska in politična kriza našega podeželja ob začetku novega veka. Priimek se je po Kosovih ugotovitvah razvijal v okrilju nemškega gradu in ima zato bolj nemški značaj, kakor pokrajina sama. Pokrajina pa je bila brez dvoma v ogromni večini slovenska, tujerodni so mogli biti le kaki drobci. Na podlagi urbarialnih podatkov analizira Kos še različne dajatve, služnosti, mere in produkcijo pokrajine, ki je razvidna iz dajatev. Seveda je treba upoštevati pri podobni kmetovega položaja, da gre tu samo za dajatve zemljiškemu gospodu, poleg teh pa je moral kmet odrajtovati še cerkvenim funkcionarjem ter deželnemu knezu, ki je pobiral od konca srednjega veka naprej poleg rednih še vedno pogostejše izredne davke, ki so kmetu pomenili kmalu najhujše breme.

Na postanek salzburških urbarjev 14. stoletja je vplivalo poleg splošne tendence dobe leta 1309, nevarno približevanje habsburške deželnoknežje oblasti k salzburškim posestvom v Posavju, ki si jih je bilo zaradi tega treba zagotoviti z inventarizacijo, leta 1322. je moglo vplivati dejstvo, da je želel nadškof, doma iz lipniškega vicedominata, imeti svoj rodni vicedominat popisan v celoti, važen moment so bile pri tem tudi zaradi nemirnih časov negotove razmere v dvajsetih letih 14. stoletja. Pa tudi gospodarski razlogi so bili važni. V tem času je namreč zajela salzburška posestva na Slovenskem gospodarska kriza, zaradi katere je bilo treba ustvariti pregled položaja kot podlago načrta o gospodarski obnovi.

Obsežnemu uvodu sledi kritična objava petih tekstov: urbarja za Brežice in Sevnico iz leta 1309., fevdov gospodov iz Podсреde iz leta 1320., urbarja za Ptuj iz leta 1322., urbarja za Brežice in Sevnico iz leta 1322. in urbarja za Sevnico iz leta 1448. Teksti so opremljeni z dvojno vrsto opomb: s paleografskimi pojasnili in s stvarnim komentarjem glede posameznih krajev in oseb, ki jih navaja tekst.

Pripomnil bi le glede urbarja za Sevnico iz leta 1448., da se mi zdi, da imamo v ohranjenem tekstu drugo redakcijo tega urbarja.

Dve redakciji sta razvidni iz sledečega: Urbar navaja na dveh mestih različni vsoti za odkup od služnosti oranja, starejšo ceno 2 d. in mlajšo 12 d. Prav tako je v urbarju različno opisana množina te tlake, nekje je stara vsota (kot v urbarju iz leta 1309.) treh dni, a drugje že, da so dolžni kmetje oficijalu orati »alsvil er der bedorff«, isto poslabšanje kmetovega položaja, ki je razvidno tudi iz določbe »Alle robat und tagwerch müssen dye lewt gen wann und wie offt man in das pewtt und darinn gehorsam sein« (Kos, 119). O dvojni redakciji priča tudi sporočilo »Michel Nabegk ist öde« (Kos, 120). Očividno gre za kmeta, ki je v času med obema redakcijama zapustil kmetijo ali umrl, kajti sicer ne bi bilo tu njegovega imena. Jezikovni dualizem v prvem delu urbarja seveda tudi ne pospešuje videza enotnosti, marveč vzbuja sum, da je bil urbar v prvi redakciji pisan ves v latinščini, nato pa deloma prepisan, deloma pa v nemščini ekscerpiran in dopolnjen. Vprašanje je le, ali je nastala leta 1448. prva redakcija, ali pa že druga. Datiranje teksta bi sicer kazalo na drugo, a zdi se mi, da stvarni podatki teksta kažejo na prvo, dočim je ohranjeni tekst z datumom vred približno za deset let mlajši prepis. Na to misel me je napotilo veliko zvišanje odkupa za oranje v času med obema redakcijama. Že samo na sebi je izpreminjanje denarnih dajatev v urbarjih kaj izredna stvar, še bolj pa, če gre kar za pošestorjenje prejšnje dajatve. Tako veliko izpremembo je mogel povzročiti samo dalj časa trajajoč izredno velik padec denarja. Tega pa mi bilo v zadovoljujočem obsegu od začetka 14. stoletja vse do leta 1457-1460, ko je padel dunajski pfenig skoro za 90 odstotkov. (Prim. tabele v citirani Grundovi publikaciji!)

Tekstom sledita še imenik krajev in oseb in stvarni imenik, ki je hkrati nekak slovarček jezikovnih srednjeveških posebnosti, ki jih vsebujejo teksti. Uporabo knjige olajšujeta tudi dva zemljevida: salzburske posesti v ptujskem in ormoškem okraju in salzburske posesti v brežiškem in sevniskem okraju.

Urbarji salzburske posesti na Slovenskem pričajo o težki gospodarski krizi, ki je doletela v začetku 14. stoletja naše Posavje. (Prim. Kos 65-8, isti ČZN XXXII 53-61.) Brežiški okraj je bil prej in občutneje prizadet kakor sevniški ali celo ptujski (leta 1309. v sevniskem 14,75% praznih kmetij, v brežiškem 65,90%, leta 1322. v sevniskem 32,12%, v brežiškem 70,64%, v ptujskem 14,95%). Gotovo je zadela načrtno kolonizacijo v Posavju, ki ni računala z naravnimi pogoji, občutna katastrofa, vprašanje pa je, kakšna je bila preskušnja, ki je to katastrofo izzvala, pa tudi to, kolik obseg je zavzel ta gospodarski polom. O vsem tem pa bo mogoče razpravljati šele po sistematični obdelavi urbarjev krških posestev na severu od salzburskega Posavja in s pritegnitvijo urbarjev na zapadu (po urbarju za laški okraj iz leta 1287-1290 je bilo malo pred nastankom salzburskih urbarjev tudi tam 14,83% pustih kmetij; gl. ČZN XXXII 54, a popravi decimalno vejico!). Poleg podatkov za to gospodarsko krizo vsebujejo urbarji, ki jih je objavil Kos, tudi zanimive podatke za študij poti h kmečki krizi konec 15. stoletja in h kmečkim uporom, ki so imeli prav v teh predelih eno od najmočnejših žarišč na Slovenskem.

Salzburski urbarji zavzemajo osrednje mesto v enem od najvažnejših problemov slovenske srednjeveške socialne zgodovine, v vprašanju županov, poleg tega pa nam odpirajo važne poglede na kritičen trenutek v agrarnem gospodarskem razvoju dveh obrobnihih pokrajin Slovenije, ki imata še danes pretežno agraren značaj. Kosova bogata publikacija teh tekstov je povsem zaslužila častno mesto med prvimi tremi publikacijami slovenske Akademije znanosti in umetnosti. Zamisel izdaje srednjeveških urbarjev slovenskega ozemlja pa nam do-

voljuje upanje, da bo z izdajami teh urbarskih tekstov in s komentarjem k njim dana osnova ne le gospodarski zgodovini našega srednjega veka, marveč tudi zgodovini zemljiških gospodov na Slovenskem v tej dobi.

Konec. — Bogo Grafenauer.

POJASNILO

V marčni številki Dejanja govori poročevalec o zaključnem snopcu moje Zgodovine slovenskega naroda ob koncu (na str. 129.) o nekaterih netočnostih ki jim ne morem dati označbe popolne stvarnosti. Ni važno, če je morda kdo že pred Mahničem govoril o katoliškem shodu, važno pa je, kdo je misel izpeljal, in o tem ni dvoma, da je po mojih besedah katoliški shod »uspeh večletnega Mahničevega dela«. Kdor hoče, pa izve od drugod, da je odsek »Katoliške družbe« sodeloval in slednjič prepustil vse delo za shod posebnemu pripravljalnemu odboru. Mohorjeva zgodovina podaja za to dobo le glavne rezultate razvoja, nima pa namena, da zasleduje za bodočnost nevažne podrobnosti.

Isto velja tudi glede pripombe o ustanovitvi Narodne večje. Razgovori o tem cilju so se vršili konec meseca septembra 1918, formalna ustanovitev pa tudi 5. in 6. oktobra še ni bila dosežena, saj je hrvatsko-srbska koalicija 8. oktobra šele priznavala potrebo, da se osnuje Narodna večja in je naročila petorici svojih članov, da se v to svrhu dogovarjajo z drugimi strankami. Glede opisa bojov na Koroškem se nisem niti malo opiral na »Prepeluhove rekonstrukcije«, pač pa na ugotovitve strokovnjakov, ki so zajemali iz prvih virov.

Končno naj zavrnem še poročevalčevo trditev, »da je danes že dovolj trdno ugotovljeno, da je bil habsburški okvir pri sestavljalcih sprva iskreno mišljen, šele sčasoma je pod pritiskom narodnega gibanja odpadel«. To dobo smo mnogi že sodoživljali, pa vemo, kako je bilo. Vodilni politiki so vzdrževali takrat z ljudstvom vse tesnejše stike kakor pozneje, pa je bilo zato tedaj brez tajničenja in vse mnogo bolj jasno. Grafenauerjevo trditev pobija tudi pojasnilo, ki mi ga je glede na oceno v Dejanju iz lastnega nagiba poslal g. Narte Velikonja, ki pripoveduje, kako so na Dunaju takoj po podani deklaraciji zaradi »habsburškega okvirja« napadli v kavarni dr. Kreka. »Temu je Šoštar kriv!« Krek je še pristavil, da niso mogli dobiti Šušteršiča za besedilo deklaracije, dokler niso postavili »okvirja«. Iz tega je razvidno, da pravi sestavljalci deklaracije niso nikoli iskreno mislili na »okvir«, ki je prav zato v teku dogodkov in na drugem mestu lahko takoj odpadel.

Glede na pripombo tudi drugega ocenjevalca naj še pripomnim, da je bila izrečna želja Mohorjeve družbe, naj razdelim snov v krajša poglavja, ker dolga bralca odbijajo in utrujajo. Pri svojem delu sem prihajal vedno bolj do prepričanja, da je bilo prav, da sem to željo upošteval.

J. Mal.

„SMISEL RUSKEGA KOMUNIZMA“

Nevarnost obstaja, da bo v današnjih ruskih dogajanjih marsikak človek obstal pri neposredni politični obliki njihovega odvijanja in ne bo zagrabil v globlje plasti, da bi odkril njih celotni smisel, če ga do tega koraka ne bo napotilo delo, ki bo vsaj tako močno kakor je Berdjajevljevo delo* o usodi in smislu ruskega komunizma. Za tem izrazitim naslovom je urejeno obširno gradivo, kajti knjiga podaja v resnici zgodovinski pregled vsega ruskega duhovnega snovanja v preteklem stoletju.

Naslov prvega poglavja pravi: »Ruska verska ideja in ruska država«. Berdjajev je prepričan, »da poznavanje marksizma ne zadostuje tistemu, ki hoče spoznati bistvo in značaj ruskega komunizma«. Spoznati je treba tudi rusko bistvo in Rusijo samo, ki je »v različnih stoletjih vedno podobno živela«. Posebno reforme Petra Velikega so ruski duši pripravile težke napetosti, ki so se javljale posebno v verskem življenju. V sedemnajstem stoletju nastala shizmatična starovernost, razkol in rusko starčestvo kot človečanski izraz »pravičnega življenja in pnevmatične napolnjenosti« so obenem znaki in poskusi, kako naj se napetosti izravnavajo. Temu se pridružujejo za rusko dušo tako značilno spajanje »telurične mistike in upanja v onostranskost«, zatem teženje v dogmatizem in asketizem, sposobnost v imenu katerega koli verovanja prenašati trpljenje in žrtve ter končno hrepenenje po transcendentnem v kateri koli obliki.

Drugo poglavje govori o »bistvu in nastanku ruske inteligence«. Kot prvi zastopnik te sociološko težko določljive ruske inteligence velja Aleksander Radiščev. Stavek, ki ga je izrazil leta 1790.: »Mojo dušo je ranilo človeško trpljenje«, je »napisan za vso rusko inteligenco«. S to ugotovitvijo v zvezi predstavi Berdjajev prve zastopnike ruske samozavednosti v 19. stoletju: Čadajeva, prvega in za dolgo dobo vodilnega ruskega filozofa zgodovine, in Homjakova, prvega in največjega ruskega bogoslovca. Značilno je, da oba velika duhovna voditelja mista bila poklicna znanstvenika, ampak častnika gardne konjenice. Takoj nato zadenemo na usodno nasprotje med slavofili in zapadnjaki. Iz tega prvotnega miselnega nagnjenja ruske inteligence je razumljivo, da so tisti prvi pripadniki Marxa štiridesetih let, ki so živeli v Parizu, bili Rusi, in to davno prej, preden je bilo govora o marksizmu. To dejstvo samo po sebi ni pomembno, vendar je značilno »kot izraz, kako se more Rus brezmejno navdušiti za socialne ideje«. Poseben odstavek je posvečen Aleksandru Hercenu, »skeptičnemu humanistu«; ta nenavaden človek je z naravnost religioznim prepričanjem veroval v resnico, skrito v ruskem kmetu, in v nasprotju z liberalnimi zapadnjaki že takrat zastopal Leninovo tezo, da Rusija na poti do uresničitve socialističnih ciljev lahko preskoči kapitalistično razvojno dobo.

Za zgodovinsko razumevanje je posebno važno tretje poglavje, ki ga je treba zato obširneje povzeti in ki govori o ruskem socializmu. Tu srečamo najprej literarnega kritika Belinskega, tipičnega zastopnika ruske inteligence, »saj so v njem združene vse značilne poteze: nestrpljivost, fanatizem, nagnjenje v sektarsko mišljenje, brezpogojno

* „Sinn und Schicksal des russischen Kommunismus“. Vita Nova-Verlag, Luzern 1937.

navduševanje za ideje«. Belinski je bil najprej Heglov navdušen učenec, potem pa njegov strasten nasprotnik, kajti proti Heglovim abstraktnim idejam se je boril za pravice človeške osebnosti.

Tudi ta boj prepaja žalost nad brezmejnimi človeškim trpljenjem, smisel tega boja leži ravno tako v globoki ljubezni do človeka. Toda to je bila »maratjevska ljubezen«, »mističen nesmisel«, kakor je to imenoval sam Belinski. Iz sočutja do človeka je bil Belinski pripravljen, »da oznanja tiranstvo in grozo, da zažaja po krvi in obglavi na tisoče ljudi«. V tem spreminjanju brezmejnega sočutja v krvoločnost je zapopaden poznejši razvoj kakor v temni prerokbi.

Le iz tega izhodišča je razumeti »izrazito ruski pojav« nihilizma, zanikanja vsega obstoječega sveta, in to ne samo zaradi njegovih krivic, ampak z vso njegovo duhovno kulturo, umetnostjo, metafiziko in predvsem vero. Po Berdjajevljevi sodbi leži nihilizem na dnu mnogih ruskih duhovnih gibanj, pri čemer navaja Dostojevskijeve besede: »Mi smo vsi nihilisti.« Čeprav se ruski nihilizem obrača proti sleherni etični normi in višjim vrednotam, posebno proti krščanski veri, ga je vendarle razumeti kot »preokret ruskega krščanskega asketičnega duha«, kot »asketizem brez milosti«, kot »negativ ruske apokaliptike«. Na mesto krščanske vere je pri nihilistih stopila vera v znanost, in sicer v matematično razumljeno znanost. V tej veri ravno tako ni mesta za metodičen dvom, za spoznavno teoretično skepsa. Nasprotno, »materializem je v Rusiji postal sestavni del vere in temelj absolutne morale«. Vodilni zastopniki tega ruskega nihilizma so se z vso dušo borili za svoje prepričanje. »Ne da bi poznali skrivnost križa, so pokazali tako občudovanja vredno poštrevost, da so osramotili z njo kristjane tistih dni, ki so s svojo pomanjkljivo pripravljenostjo za žrtve postali kamen spotike«.

Pod naslovom »Ljudsko verovanje in anarhizem« spoznamo miselna snovanja ljudi, ki so svojevrstni predhodniki Leninovi. Tu nam je predvsem imenovati Bakunina, mračnega anarhista, ki je zanikal samobitno vrednost človekove osebe in ki mu je ateistični materializem predstavljal pogoj za zmago razuma, pravice in svobode. Poleg njega stoji Tkačev, ki se je že takrat strastno ukvarjal z vprašanjem, kako organizirati silo in kako razrušiti tradicijo, in ki je v tej zadevi postavil mnogo brezobzirnejša načela od Lenina samega. Zanimivo je, da se v spisih Plehanova, ustanovitelja ruske socialne demokracije, javlja polemični duh proti boljševškemu mišljenju, še preden je bilo prišlo do boljševškega gibanja samega, dokaz, da so misli prišle iz elementarnih globin.

Poleg teh ateističnih revolucionarjev pa so bili tudi taki, ki so ostali zvesti krščanski veri, kakor na primer organizator usodnega atentata na Aleksandra II., Geljabov, ki je kot kristjan spočel borbo za pravice slabih in tlačanih in ki je pred svojo usmrtitvijo poljubil križ.

Naslednje poglavje nas privede do znanih imen. Pod zaglavjem: »Preroški duh ruskega slovstva« trčimo na Puškina, Ljermontova, Tolstaja, Dostojevskega, Leontjeva, Solovjeva. Odločilna sestavina umetnin vseh teh mož je preroški duh. Obenem se v njihovih delih razodeva skrita enotnost ruskega slovstva. Berdjajev pravi: »Kakor koli se svetovni nazor verskih pesnikov razlikuje od nazora ateističnih publicistov, tako je njihova duševna podmena enaka.« V nasprotju z ljudmi zapada, ki jim je čvrsta kultura ustvarila oklep okrog duše ter jih storila »neobčutljive za tokove, ki lijejo iz nezane prihodnosti«, je »čut za bližajočo se katastrofo postal pri najpomembnejših ljudeh ruskega 19. in 20. stoletja naravnost podlaga njihovega svetovnega gledanja in življenjskega občutevanja«. Med njimi je bil Dostojevski

pravi pravcati krščanski revolucionar, brezbožni revolucionarni inteligenci se je uprl v imenu prave svobode ter oznanjal obnovo človeškega življenja v imenu duha Jezusa Kristusa.

V naslednjem poglavju: »Klasični in ruski marksizem« podrobneje podaja in analizira zgodovino marksizma v Rusiji. Celotni izsledek tega razvoja vidi v »globoki rusifikaciji in orientalizaciji klasičnega marksističnega nauka«. Na koncu poglavja nudi sijajno analizo duhovnega stanja Rusije na predvečer revolucije ter konča s sledečo sodbo o vlogi boljševizma v celotni zgodovini Rusije: »Ves potek ruske zgodovine, predvsem pa pomanjkanje duhovnostvariteljskih sil sta bila predpogoja njegovega uspeha. Komunizem je bil na eni strani neogibna usoda Rusije, na drugi strani pa notranja nujnost ruske narodne zgodovine.«

Vse dosedanje zgodovinske osvetljave se nato osredotočijo v obširnem poglavju: »Ruski komunizem in revolucija«. V njem obrne Berdjajev svojo pozornost na Leninovo osebnost. Po njegovem mišljenju je Lenin sicer tipičen ruski človek, ni pa tipičen pripadnik ruske inteligence. To dvojno dejstvo ga je usposobilo za organizatorja revolucije, predvsem pa je imel Lenin velike državniške sposobnosti.

Na tak način je bilo Leninu mogoče ustvariti novega človeka, s katerim je zavladal v novi Rusiji. Ta človeški tip je bil stari inteligenci notranje soroden, po življenjski disciplini, posebno po trdosti in krvočnosti pa ji je bil nasproten. Pri vsej zadevi je bilo odločilnega pomena, da je Lenin kot antihumanist in antidemokrat v svoji osebnosti in v svojem značaju predstavljal ta človeški tip novega časa.

Tako zgodovinsko kakor človeško-psihološko so zanimiva tista sledeča mesta v knjigi, kjer Berdjajev Lenina primerja s Pobedonoscevim, z vsemogočnim vrhovnim prokuratorjem svetega sinoda in voditeljem reakcije pod Aleksandrom III., ki je v njegovih rokah 25 let dolgo ležalo duhovno vodstvo velikanske ruske države. Berdjajev trdi, da sta oba človeka pripadala istemu psihološkemu tipu, čeprav sta zastopala popolnoma nasprotujoče si ideje. Pobedonosceva etika je bila »nihilizem na verski podlagi«. Ta ključ odpira tudi marsikako skrivnost zapadnega krščanstva, kakor ga predstavljajo konservativni racionalisti. Pobedonoscev »je bil nihilist v svojem razmerju do človeka in sveta, ki ju je oba zaničeval. Pobedonoscev je sicer veroval v Boga, toda te svoje vere ni mogel prenesti na svet in človeka«. Pobedonoscev je iskreno in globoko veroval v Boga, vendar ga je njegovo »nihilistično stališče« privedlo do posledic, ki so bile podobne Leninovim. Za oba »je življenje bilo ničevno in prazno«, oba »sta bila prepričanja, da je strahovanje edina pot do pametnega reda v človeški družbi«, oba sta prišla do ideje o absolutnem značaju države. V tem dejstvu vidi Berdjajev posebno tragiko ruske zgodovine: »Pred in po revoluciji je stal na čelu ruske države človek, ki je imel do sveta in človeka nihilistično stališče. Za usodo Rusije in duhovno življenje ruskega ljudstva je to dejstvo globokega simboličnega pomena. Podoba je, da se ruska moč noče humanizirati in postati človeška.«

Med Pobedonoscevim in Leninom pa stoji Nikolaj II. O njem pravi Berdjajev: »Zadnji ruski car je resnično tragična oseba, na njej so se na grozoten način maščevali grehi, ki jih je zagrešila dinastija. Trdno je veroval v božanski izvir carske moči in z veliko bolečino dožival, kako se mu ljudstvo odtuja in kako pada v brezmejno samoto.« V tej samoti je srečal edinega človeka, v katerem je hotel videti ljudstvo samo, Rasputina. V tej grozljivi osebi se je utelesila usoda Rusije. O njem so govorili, da je imel zmožnosti, ki človeka usposobijo za starca in svetnika, toda on je te zmožnosti postavil v službo slabega. V njegovi podobi se zdi, da je temà ruskega življenja zadobila svoj zgoščen

izraz. Rasputinove zveze s carjem so bile mnogo pomembnejše in skrivnostnejše, kakor navadno mislimo.

Tu se končajo Berdjajevljeva zgodovinsko-filozofska razmišljanja, pač najgloblja, kar jih je bilo na tem področju. Vsa vršičijo v stavku: »V zgodovini krščanskih narodov postajajo revolucije sodba nad zgodovinskim krščanstvom, nad kristjani in nad njihovim odpadom od resnice.«

S tem smo se že dotaknili glavnega vprašanja, ki se Berdjajevu odpira za vsemi zgodovinskimi in dušeslovnimi vprašanji, kakor jih postavlja rusko dogajanje. Temu glavnemu vprašanju je posvečeno tudi zadnje poglavje knjige: »Komunizem in krščanstvo«.

Kar se tiče načelnega razmerja komunizma do krščanstva, ugotavlja Berdjajev temeljno antikrščansko potezo komunizma: »Za pravega komunista ni dovolj, da prizna socialni program komunistične stranke; komunizem pomeni marveč izpovedovanje vere, ki krščanski veri izrazito nasprotuje. To dejstvo potrjuje celotna sovjetska literatura. Saj je to morda najgrozljivejša poteza komunizma, da nasprotuje krščanskemu pojmovanju ljubezni, sočutja in usmiljenja... Da, včasih je celo podoba, da bi sovjetska oblast prej dopustila obnovo kapitalizma v gospodarskem življenju, kakor da bi privolila v svobodo verskega izpovedovanja, filozofskega mišljenja in duhovnega ustvarjanja.«

Na drugi strani »pa je mogel komunizem zmagati le s preokrenitvijo in izrabljanjem tistih religioznih sil, ki jih je nagromadila krščanska vzgoja. Zato moramo razumeti komunizem kot »klic krščanskemu svetu, kot opomin za neizpolnjeno krščansko dolžnost«.

Ko hoče Berdjajev odgovoriti na vprašanje, v čem obstaja dolžnost, ki jo kristjani naj izpolnijo, seže nazaj v najglobljo tradicijo ruske verske filozofije, kjer naveže na idejo bogočloveštva. »Bogočloveštvo se razodeva novim ruskim mislecem kot nadaljevanje božjega učlovenja. S tem pa je tesno zvezano vprašanje, kako naj se uresniči krščanska resnica v življenju človeštva, v družbi in v kulturi.« Praktično pomeni to v prvi vrsti borbo za nov družabni red na krščanski podlagi. V ta namen pa se mora najprej človeško bitje obnoviti, vrniti se moramo k evangelijski resnici, ki pravi, da človek ne živi le od kruha. To resnico pa lahko oznanja le tisti, ki jo sam uresničuje, ki sam živi v območju pravičnosti, dobrote in duha. Berdjajevljeve besede pravijo: »Kadar jaz sam stradam kruha, gre za stvarno vprašanje, kadar pa stradajo kruha moji bližnji ali vsi ljudje sploh, gre za duhovno in versko zadevo. Res je, da človek ne živi samo od kruha, vendar živi najprej od kruha. Zato je treba družbo tako urediti, da bo kruha za vse dovolj; šele takrat bomo postavljali vprašanja duhovnega obstoja v vsej njihovi globini.«

Idejo tega novega občestva označuje Berdjajev kot »personalistični socializem«. Pod tem pojmom razumeva »sistem, ki združuje načelo osebnosti kot najvišje vrednote z bratskim občestvom vseh ljudi«. S to idejo je krščanstvo — tako kakor v prvi svoji dobi — postavljeno pred veliko časovno nalogo. Takrat je moralo osvoboditi človeka objema kozmičnih sil, s čimer je omogočilo poznejšo nadvlado človeka nad naravo. Danes vidi Berdjajev nalogo v podobnem osvobojevanju: »Danes je krščanstvo poklicano, da reši človeka in celotno njegovo osebnost pred novim demonizmom, pred tem, da bi ga zaslužnile stare kozmične in nove tehnične sile obenem. Tega dejanja pa je sposobno le tisto krščanstvo, ki je doživelo prerod, ki znova priznava svoj pre-roški duh in se postavlja pod znamenje kraljestva božjega.«

S tem stavkom konča Berdjajev svoje delo.

G. K.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Walter Schubart: Geistige Wandlung. Von der Mechanik zur Metaphysik. Vita Nova Verlag, Luzern 1940.

Na W. Schubarta smo že opozorili v »Dejanju«, ko smo poročali o njegovem bogatem in tehtnem delu »Europa und die Seele des Ostens«. V najnovejši knjigi skuša odgovoriti na vprašanja, ki mislečega človeka danes močno vznemirjajo, na vprašanja namreč: kateri načini mišljenja morajo zaradi omejevanja človeškega in božjega smisla nujno prepasti, katera znanstvena spoznanja se vedno bolj razodevajo kot znaki ugašanja duhovnega reda v stvarnem svetu, kako se javljajo na raznih področjih znanosti prva nezadovoljstva z mehaničnim pojmovanjem sveta in kako se začenja razodevati zaris nove, duhovno določene podobe sveta.

Werner Schmid: Das Program der Freiheit in Politik, Wirtschaft und Kultur. Verlag der Aufbruch, Zürich/New York 1940.

Tudi ta knjiga načenja v dobi krvavega spopada na videz oddaljeno vprašanje človekove svobode in njegovih elementarnih pravic. V ta namen preiskuje smisel in bistvo svobode, išče vzroke zlomu svobode na evropskem kontinentu in vzroke zatonu njene kulture ter skuša poiskati pota do nove svobode. Pri tem pride do zelo zanimivih izsledkov. S popolno doslednostjo postavlja človeka v središče vsega dogajanja in ga napravlja za merilo vseh stvari, obenem pa uničuje legendo o neizbežni premoči in nadmoči države. Na jasn način združuje načelo pravičnega, brezrazrednega družabnega reda z načelom svobodnega gospodarstva in nakazuje sintezo tako imenovane liberalnega socializma. V tako zarisani gospodarski in politični svobodi vidi temelje tudi nove kulture, ki je nikoli ni bilo brez svobode.

Dr. Vilko Rieger: Održanje seljačkoga gospodarstva. Mala knjižnica Maticе Hrvatske, svezak 26., Zagreb 1940.

Za vse agrarne zemlje je važno vprašanje, ali in v koliko se splača način kmetskega gospodarstva. V skladu z razvojno shemo Karla Marxa trdijo marksisti, da mora kmetsko gospodarstvo nujno prepasti in da se bo kmetski stan kot poseben družabni razred brezpogojno utopil v novi kolektivistični družbi in njenem gospodarstvu. Avtor preišče in osvetli vprašanje od zgodovinske strani in s stališča raznih teorij, potem pa še s pomočjo gospodarskih računov in pride do zaključka, da so kmetska gospodarstva rentabilna, odporna in za narodni obstoj važna. Posebno važna je njegova trditev, da je kmetski stan vsaj tako disponiran za gospodarski napredek kakor industrijsko delavstvo, da bo kmet sicer menjal svoj romantično konservativen značaj, vendar bo ostal še dalje kot poseben gospodarski tip, toda le s pomočjo ugodne agrarne politike.

Francè Erjavce: Slovenija in Slovenci. Izdala in založila Slovenska Straža v Ljubljani 1940.

Že večkrat je v zadnjih letih padla ugotovitev, da se je slovenska publicistika lotevala najrazličnejših vprašanj, tako da se v splošni neodgovornosti (kjer je ideološka problematika zmagovala nad življenjsko problematiko) ni lotila najenostavnejšega in najbližjega: kako Slovencem približati njihovo slovensko usodo v najbolj sistematični obliki. Erjavčevo delo predstavlja že dokaj dober poskus v tej smeri, iz nekaterih njegovih točnih in posrečenih mest je mogoče zasluiti podobno delo, ki bi se zelo približalo bistvu in smislu slovenske usode.

O knjigi bomo še spregovorili, zaenkrat želimo, da bi prišla v roke slehernemu Slovincu in da bi se številni njeni prevodi razširili po svetu.

PRIDITE! • OGLEDJTE SI! • IZBERITE!

Vse za šolo: od peresa, svinčnika, zvezka, barvic, torbic, ravnil itd. do najfinejšega risalnega orodja. * Vse za domačo pisarno: papir, kuverte s firmo, tintniki, nalična peresa, računske knjige, registratorji itd. * Vse knjige, leposlovne in strokovne tu- in inozemske, * in še izdelke umetne obrti iz keramike in kristala v največji izbiri nudi

NOVA ZALOŽBA, LJUBLJANA, KONGRESNI TRG